

XI.

Törvények' és szokások' hasonlatossága.

A' Tudományt. VI-dik kötetében értekeztem a' *tüzesvas* és *forróvíz próbákról*, a' *vérboszúrról*, *vérdíjról* és *vérváltságáról*, megérintvén a' nyomosabb okokat is, mellyek hazai törvényeink' és szokásaink' historiai összehasonlításait más nemzetek' törvényeivel, 's szokásaikkal kívánatossá teszik: most már a' *bajviadal-ról* fogok szólni ¹⁾, mellynek eredeti nyomozása viszont az ősz korig hat fel, hol első kisarjadásaiban a' magánosok, familiák, 's statusok' viszonyos arányai híven tükröztetnek elő.

1) A' párviadal, kettős harcz 's más illy forma kifejezések helyett megtartottam a' baj *viadal* 's baj *viadás* szokat, mind azért, hogy ezek már régi magyar iratokban előjőnek, mind azért, hogy a' tárgy' értelmét jobban kifejezik; mert nem csak két, hanem több személyek közt is folytak duellumok, nem csak személyes, hanem reális bajak is voltak azoknak tárgyai. Mikor a' törvényes szabályu bajviadaltok lábra kaptak, az oklevelekben, *judicium pugnae*, *pugna duorum*, *duellum*, *monomachia*, *singulare certamen* nevezetnek ugyan elő, mert akkor már, legalább Európában familia nem folytatott bajviadalt más familiával, de régebbről nem úgy volt a' dolog, ma sincs úgy mindenütt. Cicero' magyarázata szerint a' *duellum* és *bellum* egy dolgot jelentő szók, mint kitetszik ime' sorai-ból „*Quid licentius quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum et dicitur bis, sic Duellum eum, qui Poenos classe devicit Bellum nominarunt, quum superiores sem-*

Az illy historiai összeállításoknak érdekes volta annál szembetűnőbb leendő, minél több egyes részei nemzeti törvényeinknek és szokásainknak illy nemű tudományos vizsgálatokra tárgyul vétetnek fel, mert végre is a' nemzeti characterek' sajáttságainak közös eredetére, azoknak kifejlésére, elágazásaikra, lassú, időszertinti változásaikra ez úton legtöbb világosságot lehet terjesztetni, 's az összehasonlított részek tömegessége (complexus momentorum) törhet biztos utat helyes következtetésekre, megért ítéletekre.

'Nagyobb világosság' és rend' kedvéért értekező három részbe foglalja az elmondani valókat, u. m. I-ső részben a' hazai, II-dikban a' külföldi adatokat adja elő; a' III-dik részben pedig az ősz korban nyomozza a' bajviadal' eredetét, 's közönséges észrevételeket tesz annak származatáról 's elterjedéséről.

I. R É S Z.

*Adatok a' magyar honban egykor divatos
bajviadalokra.*

Magyarul Sándor István irt valamit e' tárgyról, a' mit inkább csak mellékesen érintett még. (Sokféle, VI. D. 1. 138. 161. IX. D. 1. 111). Deákul Sze-

per appellati essent Duellii" Plautusnál is *duellator* és *ars duellica* használtatnak, *bellator* és *ars bellica* kitételek helyett (Noltenii, *Lexicon Linguae Latinae Antibarbarum*. p. 515). Hoefer Albert is (de *Pracrita Dialecto Libri duo*. Berolini, 1836) a' *duellum* 's *bellum* szót egynek veszi, a' *du* ugymond (inkább *bu*, mert a' *v* betű későbbi jelenet a' latin írásban) *b* betűre változott, 's a' dolgot úgy adja elő, mintha a' *v* a' kimondásban maradt volna el; de nem minden befolyás nélkül a' *d* betűre, melly *b*-vé lett. Azonban Benary Agathon e' magyarázattal sincs egészen megelégedve, Hoefer' munkája megbírálásában, (Jahrb. für Wissenschaft. Kritik. 1836 Nro 109) de Cicero'helye Hoefer mellett szól.

gedi, Pray, Kelemen hason rövidséggel szólottak valamit arról, úgy hogy e' tárgy az ujjabb időkhig latin nyelvben sem volt kifejtve a' maga összeségében, míg nem Széplaki Botka Tivadar dicséretes szorgalommal összeszedte a' régi okleveleket, 's azoknak tartalmát hasznos jegyzeteivel közölte az olvasó közönséggel, melly munkának (De Duellis Hungarorum Litis decisoriiis. Pesthini, 1829.) értekező legtöbb hasznát vette, mivel abban az adatok egybe vannak gyűjtve.

A' bajviadalt két főszempont alatt lehet 's kell tekinteni: egyik főszempont alatt az úgy mutatkozik az emberiség történeteiben, mint magánosok, vagy pedig familiák közt gyakorlathban volt, 's máig is az araboknál 's kirgiseknél divatozó szokás, melly útcn a' magát megsértetnek vélt rész önerejénél fogva keres elégtelt magának, miről a' harmadik részben lesz szó; a' másik főszempont pedig úgy állítja a' bajviadalt elő, mint törvényesen megengedetett módot és eszközt panasz ellátásra, melly szempont alatt tehát a' status' törvényhozó hatalmának van arra befolyása, és így a' nemzeti szokások hozzák azt életre, vagy el is enyészetik.

Magyar hazánkban már számos példákra akadunk ez utóbbi tekintetben, mellyek bizonyítják a' bajviadalnak egykori divatban létét köztünk úgy, mint törvényesen megengedett módot különféle panaszok, vagy sérelmek' eligazítására. Valamint pedig két fő szempont alatt lehet a' jelen tárgyat egészen felvenni, úgy a' bajviadalnak is, mint törvényes bizonyítás módnak két főidőszakát lehet Magyarországra nézve meghatározni. Első időszaknak lehet venni szent István király uralkodása' kezdetétől számítva az időt 1486-ig, mikor Mátyás királyunk alatt az országgyűlése bizonyos megszokítások mellett eltörlötte a' bajviadal gyakorlata módját (Decr. VI. art. 18), mi szerint 489. vagy kerek számmal 500. évig volt divatban ez a' törvényes szokás magyaráink közt; mert hogy Mátyás király' halála

után is divatozott az, ha nem elébbi kiterjedésében is, onnan kitetszik, hogy 1496-ban szóról szóra megújították az ország' rendei az 1486ban hozatott tilalmazó törvényt (Ulad. Decrt. I. art. 37.)

Mindenek előtt szükség tehát tudni, mi formában divatozott a' bajviadal az első időszakban, viszont mi alakot vett az magára 1486. után, vagy is a' második időszakban.

A' mi az első kérdést illeti, könnyebb érthetőség 's átlátás' tekintetéből elébbis azon tárgyakat említem meg, melyekben a' Botka Tivadar által összeszedett adatok' nyomán bajviadal tartatott.

1. §. *Bajviadal tárgyai.*

I. Polgártörvényi tekintetben.

a) *A' birtok' erőszakos elfoglalása, vagy e' célból tett hatalmaskodás*, miről még szent István király' idejéből maradt fenn egy oklevél, melly a' Benedek' rendje számára költ (Ecel. s. Adriani de Zala) 1024-ben, mellyben szóról szóra áll „Volumus etiam, ut cum neces-
„ sitas poposcerit, contra importunitates jura vel pos-
„ sessiones impugnantium seu occupantium, et ne per
„ hoc laus divina intercipiatur, propter occupationes
„ talium, et casu tali obvietur, regia majestas quo-
„ ties locus aut tempus se obtulerit dictae ecclesiae
„ teneatur de sua benignitate in Pugili providere et
„ ipsum Pugilem per omnia expedire.“²⁾

Illy erőszakos elfoglalásról van szó II-dik András idejében, 1238-ban költ oklevélben, melly szerint *Pou-sa Péter Andornok* nemzetség birtokában foglalatásokat

2) Katona, Hist. Crit. T. 1. 313. Fejér, Codex diplom. I. 307. Pray, Notitiae praeviae ad Hist. Reg. Hung. I. 65. Botka, p. 20.

tett, melly pedig az *Odornuk* vagy *Andornok* várhoz tartozott „pertinente ad terrestre castrum odornuk, et eundem Petrum, violenter occupatam asseruerunt retinere.“²⁾)

b) *Fekvő birtok kereset, gyökeres jog, adomány levél, leszármazás, örökösödés és osztály' útján.* Második András idejéből 1231-ből van első példa comes Hector és Márton mester közt fennforgó perben, Zoa nevű pusztá mellett eső dunaszéli birtokra nézve, mellyet Hector Imre király adomány levele mellett birt, a' másik fél pedig gyökeres jognál fogva kérte azt vissza ellene mondván a' hibásan költ adomány levélnek⁴⁾). Birtokos örökség felett ítélt bajviadalt IV dik Béla is 1239-ben mikor a' régi Salamon nemzetségtől bizonyos jószágokat kértek vissza a' pozsonyi várföldjén lakók, (quandam terram de terra Votha, quae vulgo vocatur Általutolya feuld pro jure castri posoniensis⁵⁾), kik azonban a' bajviadal útján vesztvén keresetektől is el-
estek.

Ezt felváltja a' Sáros vármegyei főispán Domokos és esztergami érsek Filep közt támadt per, bizonyos sziget felett a' Sajó vizen, mellyet V-dik Istvántól nyert a' főispán, 's miért 1270-ben a' két fél közt bajviadalra került a' dolog, de annak folytatában a' felek megbékéltek⁶⁾.)

Rokonsági leszármazás 's ezzel egybekapcsolt osztályos birtok kereset miatt bajviadal ítéltetett 1347-ben Szabolcs vármegyében Panyia Péter és a' kállói Ubul familia közt, de békeség útján a' kiszabott határnap előtt megegyeztek a' felek⁷⁾).

c) *Haszonvétel 's jövedelmezés birtokos jog után.* Egyik példa erre 1226-ból van az esztergomi szent

3) Cod. dipl. IV. 142. Botka, p. 30.

4) Cod. dipl. III. 223. Botka. p. 28.

5) Cod. dipl. IV. 149. Botka. p. 33.

6) Botka, p. 44.

7) Botka, p. 55.

Benedek' szerzete és a' Bars vár földén lakók közt, *super tertia parte tributū de Gornucha*, mi felett csakugyan béke útján megegyeztek a' felek; a' másik példa 1228-ból a' dunai halászat miatt Győr mellett a' már említett Comes Hector és Márton mester közt volt ⁸.)

d) *Patronatus*. Erre egyetlen egy példa van 1258-ból Péter és Dienes monostora felett a' Becha Gregor nemzetség' némelly tagjai közt, honnan az *Apafy* és *Bethlen* familiák leszármaztak, mint a' királyi fiskussal le folyt táblai, peréből a' Bethlen familiának némelly Apafy jóságok felett nyilván kitetszik, melyet egykor a' hiteles oklevelekkel együtt keresztül forgatott értekező a' nem rég elhalálozott gróf Bethlen Imre házánál. A' bajviadal azonban nem történt meg, mert V-dik István 's más főemberek IV-dik Bélánál közbenjárók lettek, 's a' feleket megbékéltették ⁹.)

II. Büntető törvényi tekintetben.

a) *Ingó birtok' erőszakos elvétele, 's az e' czélból véghez vitt rablás, hatalmaskodás, öldöklés, és tolvajság.*

A' tolvajságra legrégibb bajviadali példa, 1239-ből van, ugymint Pousa és Lőrincz két testvér a' Kátha nemből származott Ponethel bizonyos birtok felett pereltek, de megegyeztek: azonban Bolosey Rekan lopással vádolta a' két testvért, miről bajviadal útjan meg is győztették, 's Pousa fel' is akasztatott, testvére pedig a' templomba mint menedék helyre vétén magát, elkerülte a' halált. (*Dicti Pousa et Laurentius pro furti crimine sunt convicti in examine duelli* ¹⁰.)

8) Math. Belii, *Notitia Hung. Novae*. T. III. p. 97. Cod. diplom. III. 146. Botka. p. 26.

9) Codex dipl. IV. 461. Botka. p. 42.

10) Codex dipl. IV. 170. Botka, p. 32.

Ez után legrégibb példa 1244-ben jó elő, mikor a' király udvarnokait éjjel rabló tolvajok támadták meg, 's minden ingó vagyonaiktól megfosztották, kik közül Márton és Sándor nevűeket megismervén a' kirablottak, azokat elpanaszolták, 's mivel a' kiszabott bajviadal napjára meg nem jelentek, és szökéssel mentették meg magokat a' fogság elől, jószágaiktól megfosztattak. ¹¹⁾

Felváltja ez esetet Szathmár vármegyében 1321-ben történt bajviadal lopásért, mikor is a' tolvaj Chyba István meggyőzetetvén akasztófára üggesztetett ¹²⁾

Erdélyben Kendi Antal helyettes vajda alatt van egy példa 1478-ból, melly szerint Pongrácz Lázló özvegyét Justinát *Véth* várnagyjai elvádolták, hogy Nádasdi Ongor János jobbágyainak juhait, ökreit Thomb nevű helységből, meghitt emberei által erőszakkal elhajtatta, 's egy jobbágyát a' földes urnak meg is ölette; azzal meg nem elégedvén viszont más alkalommal Ongor lekenczei más jobbágyait halálosan megveretette, ingó vagyonaikat elvetette, nem különben Sárpaták helységről néhány lakos barmait elraboltatta, 's maga gernyeszegi várába hajtatta. Mindezekért a' helyettes vajda bajviadalt rendelt a' két fél közt, 's annak módját meg is határozta, de mi következése lett, az nincs tudva ¹³⁾

b) *Felségsértés, hamis pénzverés, gyilkosság.*
E' három vétket követte el Fulcus, Simon' fija, kit Sándor István Simonfi Füleeknek ir, 's Nográdban a' füleki vár' ura volt, ki is arra ítéltetett, hogy meztelen vivjon, de mikor a' viadalnap megjelent IV-dik Béla király' lábainál kért kegyelmet 1246-ban; meg is engedett neki a' király, életének megkegyelmezvén tömlöczbe tétette, majd mások' kérésére onnan is ki eresztette, de előbbi életét nem változtatván meg a' büntetői

11) Codex dipl. IV. 308. Botka. p. 36.

12) Botka. p. 46.

13) Botka. p. 60.

kereset elől félre vonúlt 's az országot elhagyta, azért birtokaitól megfosztatott ^{14.})

c) *Szánszándékos gyilkosság.* Miklós helyettes nádor 1323-ban bajviadalt ítelt Uz Lukács és Jakab' perében Péter, István, Miklós három testvér ellen, kik a' panaszlók' testvérét Andrást megölték. Ugyan ez a' helyettes nádor 1329-ben is hasonló esetben bajviadalt ítelt Halagus Jakab' fiának panaszára Fertos fiai: János, Péter, és Lukács ellen, azt adván fel, hogy az alperesek' atyja megölte a' panaszló testvérét. Majd 1334-ben is Pál országbirája bajviadali ítéletet adott ki Pobur Myke fia' panaszára némelly gyeurendi nemesek ellen, kik a' panaszlónak egy jobbágyát, a' mellett egymás jobbágyának lovát 's ökrét agyon verték, 's mivel meg nem jelentek a' viadalnapra, jóságaiktól fosztattak meg ^{15.})

d) *Tagcsonkítás.* Mátyás király' idejéből van egy példa, melly szerint Debrethe Mihály és Benedek' panaszára Vese Miklós ellen, ki Debrethe Benedeket erőszakosan fosztotta meg szemevilágától, bajviadal határoztatott 1477-ben, de mi kimenetellel, nem tudatik. ^{16.})

Az eddig felhordott esetekből láthatni, micsoda tárgyai voltak a' bajviadalnak, ha idővel több adatok jönnek világosságra, azok szerint hihető a' tárgyak száma is nevedezni fog, mert hogy az itt megérintetteken kívül más esetekben is történtek bajviadalok, a' külföldi példákból gyaníthatni: Előfordul ugyan még magyar történeteinkben három esett, mellyekben bajviadalról van szó, de mind a' három eset olyan, hogy azokat nem magánosok, hanem a' közönség vagy status' ügyében tartott bajviadaloknak kell nézni, mikre viszont régiebb időkben is lehet példákat találni.

14) Codex dipl. IV. 401 - 409. Pray. l. c. p. 66. Sándor István, Sokféle VI. D. l. 138. Botka, p. 40.

15) Botka. p. 47. 48.

16) Botka. p. 57.

Az első eset azon időre esik, mikor kopasz László' fiai András és Béla 1033-ban Gizelától való félelem miatt a' lengyel királyhoz Miecislavhoz vették magokat, kit a' Pomeránusok elleni hadba el is kísérték, 's midőn a' két tábor szembeszállt, a' pomerániai herczeg kihita a' királyt személyes bajviadalra, mellynek a' harcz' kimenetelét is el kellett döntenie, e' kihívást az ifju Béla fogadta el a' király helyett, 's a' két sereg szemeláttára viaskodván, győzedelmet nyert a' lengyel királynak, miért pugil és levanta nevekkal tiszteltetett meg. ¹⁷⁾

Hasonló ez esethez Kálmán és Álmos testvérek közt történt dolog, kik Tiszavárkony mellett hadba szállván egymással, mint a' két részről a' fő emberek elébb összegyültek, 's azt határozták el, hogy a' két vetelkedő közt bajvívás határozza el, ki legyen a' magyarok királya, 's ezen határozat után eloszlottak a' seregek ¹⁸⁾.

A' harmadik eset Mátyás király alatt történt, kit a' cseh rendek királyi meghagyásból Podiebrád Györggyel tartandó személyes bajviadalra kihitak, hogy magyar és cseh ország két ember' viszátkodásáért ne szenvedjenek. Mátyás király el is fogadta a' meghívást azon ki kötéssel, hogy az lóháton essék meg, kijelentette azonban az illy szokás' czéltalanságát „*Ut ex alterius fortuna regnorum conditio definiatur, reges se esse qui non suo, sed suorum nomine bella gererent*“ ¹⁹⁾

2. §. Bajviadali joggal bíró személyekről.

Ha eddig a' bajviadalt tárgyilag tekintettük meg, most már személyleg fogjuk azt vizsgálni, elő adván a' magyar földön lakó népek azon osztályait, kiknek a'

17) Pray. I. c. p. 31. 33. Bonfin, Dec. II. l. II.

18) Botka. p. 21. írja Bonfin után „*Illis autem fore integrum si saeva pugnandi libidine raptantur singulari certamine dimicare; demum Ungaros Duelli victorem pro rege habituros*“

19) Pray, Annal. P. IV. p. 66. 64. Botka. p. 21.

bajviadal kisebb vagy nagyobb megszorítás mellett megengedtetett.

a) A' felhordott oklevelek szerint megvolt a' *papi rendnek* engedve béres bajnokok által (*pugiles conducti*) magok helyett bajviadalt folytatni; hogy ön személyekben is vívtak volna, arról eddigelé magyar történeteinkben oklevél nem jött világosságra, ámbar mint Botka helyesen gyanítja, a' dolog nem volt lehetetlen olly időben, mikor a' papok különben is tartoztak királyokért 's hazájokért kardot kötni, 's az ellenséggel hadakozni. Ide mutat I. Károly panaszos levele is a' Pápához, melyet 1338-ban irt, hogy papi személyek világi bíró elébe állítatnak, 's még különös bajvivásra is ösztönöztetnek, a' mit pedig az anyaszentegyház' végzéseinél fogva nem vállalhatnak fel. ²⁰⁾ Hogy Botka' véleménye nem alaptalan Wilda német tudós' értekezése az ordáliákról bizonyítja, mellyben ő Petrus Cluniacensis, de miraculis Lib. III. c. 8. és Adveraldus Floriacensis, de miraculis St. Benedicti c. 2. hivatkozik olly bajviadali példákra mellyeket a' papok személyesen víttek végbe.

b) *A' nemesi rend.* Hazánkban mint a' külföldön is legtöbb bajviadal nemesek közt történt, mert azok a' feudális szervezetek ideje előtt is, mint szabad személyek fegyvert viseltek, 's hadakozásban gyakorlották magokat. Minekutána pedig az armálisok vagy nemes levelek divatba jöttek, azokban bevett stíl szerint a' bajviadali szabadság is nyilván megemlítetett. Nem lehet abból is semmit következtetni, hogy IV-dik Béla 1243-ban a' Szepes vármegyei nemeseknek különös szabadságot látszik engedni bajviadalra, „Si super aliquo

20) Quod clerici ad tribunal saecularium iudicium passim rapiantur, sicque lis certo arbitrio ad liquidum dirimi non posset, hos ad singulare etiam certamen provocari, quod cum ex, canonum lege detrectare debeant, fieri, ut causa cadant. Pray, Ann. P. II. p. 46. Botka. p. 72.

inter eos duellum contingat judicari, non nisi in praesentia nostra debeat terminari ²¹⁾), mert Botka e' nehézséget igen jól elhárította azon jegyzete által, hogy a' király kéréseik kihalgatása után erősítette meg őket több nemesi szabadságaik mellett, a' bajviadal' szabados gyakorlatában is, melly a' példák szerint az előtt, mint azután megvolt a' nemesi rendnek engedve.

c) *A' várjobbágyok és várkatonák*, (Jobbagiones castri, et castrenses.) Bajviadali példák ezekre 1226-ból, (Paulo Jobagione castri Barsiensis et tunc curiali comite eiusdem castri ab aliis eiusdem castri Jobagionibus transmisso) 1239-ből, Contra quosdam jobbagiones scilicet castri et castrenses ad Posonium pertinentes) a' már említett Salamon nemzetség' és esztergami szent Benedek szerzet' pereiben fordulnak elő. Egyébiránt gyanítható, hogy a' későbbi időkben, mikor a' várjobbágyok' és katonák' tekintetes állapotja hanyatlott, bajviadalra sem eresztettek, hanem ha mint bérelt bajvivók mások helyett használtattak. ²²⁾ A' magánosok, kastélylyal, várral bíró főurak' várnagyai is urok személyében bajviadali pert folytathattak, legalább az 1478-ból felhozott példa Kendi Antal helyettes vajda alatt ide mutat, melly szerint Literati Mátyás és Oswald várnagyok nádasdi Ongor János' nevében Pongrácz Jusztina ellen, bajviadalt eszközöltek ki.

d) *A' szász telepek*. Nem, minden telepek voltak a' bajviadal szabados gyakorlatában, sőt több oklevél van, mellyben attól nyilván eltiltatnak, mint a' *nagyszombati, walkovári, grech, v. grätzhegyi, pesti, karponai, jasztrebarszkai* telepekről illy tilalmazó pa-

21) Wagner, annal. Scepus P. 1. p. 102. Katona, hist. crit. VI. 13.

22) A' vár jobbágyok 's katonák' tekintete csökkenéséről. Perger János, *A' magyar és hazája régenten*. Pest, 1831. l. 121. 132.

rancsok állanak az 1231, 1238, 1242, 1244, 1257-ben költ privilegialis levelekben. ²³⁾

Ellenben a' szász telepeknél kivétel tétetett, kik már hazájokból magokkal hozták e' szabadsági jogot, mint azt a' régi szász törvények német országban igazolják, 's az 1255-ben költ oklevele is IV-dik Bélának mutatja, melly a' Lipcse mellett lakó besztércei szászok részére adatott, „In omni causa quae ad „ examen duelli judicatur, si persona illa, quae ipsos „ impetit, sit de ipsis vel libertatis aut nationis eorum, „ illud duellum cum scuto rotundo et gladiis „ debebit pugnari, prout Saxonum obtinet consuetudo, „ si vero extraneae conditionis persona fuerit, tunc „ modus duelli in regis arbitrio remanebit ²⁴⁾).

Az erdélyi szászok' törvénykönyvében is van említés téve a' magános bajviadalról, melly köztök szokásban volt 's 1583-ban illy szókkal töröltetett el. Quicunque alium e domo sive propria sive aliena ad duellum provocaverit de vi commissi tenebitur, quae

23) A' grätzhegyi telepeket illető oklevélben mondatik 1242ben „Nulla causa ad duellum judicetur, sed per testes et iuramenta terminetur, sive sit cum extraneis sive cum indigenis“ Cod. dipl. IV. 260. Így a' pesti telep' számára költben parancsoltatik: „Ut duellum inter eos non judicetur, sed secundum qualitatem et quantitatem commissi, super quo quis impetitur, purificationem exhibeat congruentem“ Cod. diplom. IV. 327. A' karponaiakra nézve is meghagyatik 1244ben „Quod duellum non judicetur inter ipsos, sed super iuramento duodecim hominum maiorum ex ipsis etiam magnae causae decidentur.“ Cod. dipl. IV. 416. stb. Tappe, Oroszország' historiájában említi 1228ból Mstislaw Davidovitsh (Smolensky) más részről Riga és gothlandi kereskedők közt köttetett kereskedési egyezést, mellyben ez van a' többek közt, hogy a' tűz és vízpróba csak akkor engedtetik meg, ha mind a' két fél kívánja; a' bajviadal pedig épen nem engedtetik meg, (I. 260) Hazánkban is productiói és kereskedési tekintetben kell egyik okát keresni, miért tiltattak el a' külföldi telepeket az illy perlekedés módtól

24) Cod. dipl. IV. 297. Botka. p. 76.

florenis 20 multabitur. Provocatus autem sese continere, nec ad illatae injuriae vindictam exire, neque bona ipsius fama ob id periclitari debet ²⁵⁾).

e) *A' zsidók.*

IV-dik Béla' idejéből egy példa van rá 1251-ből, mellynél fogva a' király kereskedés' kedvéért több szabadságok mellett a' bajviadal használását is megengedte a' zsidóknak egy esetben: „Item si fuerit judaeus clam interemptus, aut per testimonium constare non posset amicis suis, quis eum interemerit, si prius per inquisitionem factam aliquem suspectum repererit, et justas ac probabiles suspicionis causas ostenderit, huiusmodi negotium *duello volumus terminare.* ²⁶⁾).

3. §. *A' bajviadali bíróságrol, ítéletekről, és azoknak végrehajtása módjairól.*

Bírák voltak bajviadali ügyekben, a) a' király, 's annak udvari ítélő széke, b) a' nádor, c) az országbíró, d) a' főispánok, és vármegyék' törvényszéke, e) a' nádor, és országbíró' helytartói, f) Erdélyben a' vajdák 's azoknak helyettesei, g) a' szász telepek' városi tanácsa, h) IV-dik Béla alatt a' Cancellár is úgy látszik hozhatott ítéletet a' zsidók között bajviadal' tartásra, mit Botka az oklevél' következő soraiból hoz ki: „Si judaei de facto inter se discordiam moverint, aut guerram, judex civitatis nostrae nullam sibi jurisdictionem vendicet in eosdem, sed nos aut summus noster cancellarius judicium exercebit“ Egyébiránt Botka azt hiszi, hogy a' bajviadali ítélet kezdetben a' királyi jogok közé tartozott, és csak a' király személye 's udvara előtt mehe-

25) Statuta jurium municip. Saxonum L. IV. tit. V. Ezeket Báthori István lengyel király 1583ban febr. 18. erősítette meg, minekutána azokat előbb Berzeviczi Márton cancellarja által megvizsgáltatta.

26) Cod. diplom. IV. Ill. Botka. p. 76.

tett a' bajviadal végbe, hanem későbbben elállottak e' szokástól a' rendelkező birák. E' vélemény ellen, melyet a' szepesi nemesek' számára költ privilegiummal támogat, csak az a' nehézség, hogy hason régi példákra akadunk, melyeknél fogva más birák is magok előtt tartották a' bajviadalt, mint a' nádorok közül Dienes 1239-ben, László 1244-ben, 's még előbb a' barsi főispán Péter 1222-ben, ki előtt a' felek *in die examinationis duelli* meg is békéltek. ²⁷⁾

Az ítélet' módokra nézve meg kell jegyezni az első időszakra nézve 1-ször, hogy abban néha a' panaszló, néha a' bepanaszolt fél önként kérte a' bajviadali próbára eresztést; sokszor pedig a' bíró magától határozta azt el. Ha a' felek közül egyik, vagy másik önként kéredzett bajviadalra, régi szokás szerint ellentársának bizonyos jelt adott által a' bíró előtt, minek első nyoma az 1329-ben költ oklevélben van, mely szerint az elvádolt fél kívánta a' bajviadalt. „E converso praedictus Joannes — — in instanti porrecto *signo duelli* — se super duello submisit, praedicto Dominico *signo duelli* in eodem instanti acceptante“ Ekképen Panyla Péteris 1347-ben mint felperes „In instanti ex proprio suo capite praedicto Joanni dicto Lengyel — — *signum duelli* porrexít“ ²⁸⁾. Ezen jelnyújtást világosítja Kendi Antal helyettes vajda' oklevele is 1478-ból, mellynél fogva a' másik felet háromszor szólította fel a' bíró, a' nyújtott jel elfogadására. „Praelibato procuratore dictae dominae in causam attractae in signum eiusdem innocentiae ipsum signum duelli *nobis ternaria vice ut moris est requirentibus benevole acceptante*.“ ²⁹⁾

Az általadott jelnek neve azon jegyzetekben, melyek a' király' katonai udvara előtt folyt perekről törvénykönyvünk' végén állanak, *chewek*. Nagy Lajos' ide-

27) Cod. diplom. III. 93.

28) Botka. p. 48. 55.

29) Botka. p. 62.

jében készült ars notarialisban *Cemie*k, és *chewk*: „In corroborationem dictae suae propositionis lignum claviculum vulgo *cemiek* dictum, amarifico animo porrexit E. f. F. praenotato, petens nos pluries hoc replicando, ut nos juris de rigore ad personale duellum ipsos judicantes permitteremus“ majd alább mondatik „Tandem praenotatus E. f. F. — — in signum innocentiae absque aliquali intermissione quendam ligneum claviculum vulgo *chw*k vocatum coram nobis porrexit“³⁰⁾. Hihető, hogy itt az *m* betű csak a' leíró tévedése a' felfordított *w* helyett. Sándor István azt hiszi, hogy a' czövek faszeg volt, mert a' németek is az apró szeget *Zwecknek* mondják, a' cseheknél is ugymond *Tzvek* vagy is *Tzwok* szeget jelent: azzal kínálni meg hát annyi volt, mint duellumra kihíni. Értekező kételkedik e' magyarázat' helyes voltáról, mert nem látja át mi egybeköttetése lehetett a' faszegnek a' bajviadali szokással, azért inkább hihető, hogy a' ligneus claviculus fabuzogány, dorong, vagy bajvivó bot (clava) volt, melylyekről a' külföldi oklevelek emlékeznek, mint bajviadalra használt fegyverekről, sőt honi okleveleink közt is egyben 1323-ból e' kifejezés „Qui nudi cum *contis* more solito in area duelli dimicabunt“ illy czövekekre vagy fabuzogányokra magyarázható, azért a' lengyel nyelvben is *czloviek*=vir, quadratus, robustus, illy fabuzogánnyal viaskodót jelenthetett kezdetben.³¹⁾ Azon esetben, ha egyik fél sem kérte a' bajviadalt, hanem a' bíró határozta azt meg, a' czövekkel megkínálás is elmaradt, legalább az illyetén ítéletekben semmi nyomma nincs annak okleveleinkben.

2-szor. Kezdetben a' bajviadali ellátás csak olly esetekben használtatott, mellyek kétségesek voltak, 's

30) Kovachich kiadta az ars Notarialist. Formulae solemnnes styli curialis czim alatt, mellyből közli Sándor István, sokféle IX. Dar. lap. 111.

31) Gyarmathi, Vocabularium. p. 86.

birói meggyőződést okozó más bizonyítás módokra szert nem lehetett tenni, mire utal Mátyás király' módosító törvénye is „Duellum siquidem tunc solummodo fieri deberet, et ad hoc ordinatum exstitit, quando omnis probatio deficeret“ (§. 2. art. 18. Decr. 6.) de még is jókor jönnek már példák az ellenkező esetekre is elő: p. o. 1239-ből a' Salamon nemzetség és pozsonyi várjobbágyok közt folyt perben nyilván mondatik „Cum autem in termino sibi assignato utraque pars testes adduceret idoneos, et praedicti nobiles honestissimi videlicet per multos nobiles et ignobiles vicinos et commetaneos *suam justitiam comprobassent*; praedicto domino regi et aliis magnatibus visum est, ut ipsam causam ad *examen duelli* adjudicaremus.“ Így Poburnak Myke fiának birói meghagyásnál fogva tanuvallomások által kellett elébb vádját bebizonyítani 1334-ben 's azután határozott csak meg a' bajviadal.

3-szor. Az 1244-ben és 1334-ben költ ítéletekből azt vehetni ki, hogy szabad választás engedtetett a' bevádolt félnek, vagy bajviadal útján, vagy pedig bizonyos számú tanuk' eskei által magát nem annyira a' vád alól kitisztítani, mint inkább a' rendes büntetést kikerülni, mert a' választás az utóbbi ítélet' tartalma szerint, csak a' már birói meghagyásnál fogva elébb megbizonyított vádperekben engedtetett meg: „Verum quia approbatissimum et consvetudinarium jus regni causas per productionem testimoniorum comprobata *duplici articulo* scilicet *duello* vel *juramento* consuevit definire.³²⁾ 's ugy látszik, hogy ez a' választás mód is csak a' büntetői keresetekben, 's azoknak is csak némelly ne-meiben engedtetett meg, legalább példákra akadunk, hol a' birói ítélet nem is említi a' szabad választást, még pedig olly esetekben, melyekben a' vádat elébb birói meghagyásnál fogva kellett bebizonyítani akár polgári, akár fenyi-

32) Botka, p. 51.

tő kereset forgott is fenn. Az 1244-ben költ oklevél valami felvilágosítást nyújt e' tárgyra, mert ott az mondatik, hogy a' bebizonyított két tolvajnak szánakozásból enged a' bíró három napot a' választásra, mivel ha negyven tanut kapnak, kik mellettek megesküsznek, életek megmarad, 's ideig óráig raboskodnak, ellenben ha a' bajviadalt választják, 's nem nyernek, életeket is elvesztik minden vagyonaikkal együtt. Így az 1321-ben költ oklevelében Mark Szathmár vármegye' főispánjának az áll, hogy Chyba István tolvaj törvényesen megkérdeztetett, esketés vagy baj viadal útján akar-e ellen fele ellen boldogulni.⁵³⁾

4-szer. Az ítéletekben meghatározták az időpontot, helyet, és viadalmódját. A' mi az időpontot illeti, azt a' bíró a' környülállások szerint szabta ki: p. o. Miklós országbírói helytartó 1329-ben 62 napot határozott a' feleknek. A' helyre nézve meg kell jegyezni, hogy ha a' király' udvara előtt folyt a' bajviadal, rendesen Buda vagy Visegrád neveztettek meg, hol a' bajvivóknak meg kellett jelenni: más bírák a' magok lakhelyeiket, vagy hol a' törvényszék össze szokott gyűlni, rendelték ki.

Legfontosabb dolog volt az ítéletben a' viadalmód-nak meghatározása, t. i. személyesen kellett-e viaskodni, vagy pedig fogadott bajvivót állítani? gyalog vagy lóháton küzdjenek-e a' felek? és micsoda fegyvereket használjanak?

Személyes bajvivásról legrégibb az 1228-diki oklevél, melly szerint a' feleknek személyesen kellett volna megvívni az első ítélet szerint, de mivel mind ketten király' hivei voltak (comes Hector és Márton mester) az ország' nagyjai' kérésére megengedte a' király, hogy bajvivókat fogadjanak magok helyett.

Ezután 1246-ban jó példa elő, mikor Fulconnak

⁵³⁾ Botka, p. 37. 48.

felségsértés és egyéb vétkei miatt meztelen kellett volna vivni nemzeti régi szokás szerint, (Nudum judicavimus ad duellum, prout super huiusmodi criminibus regni nostri consuetudo antiqua requirit); de a' király' lábaihoz borulván, kegyelmet nyert. Személyes párviadalt ítelt a' király a' Becha Gregor nemzetségből valók közt is, kik két monostor felett perlekedtek 1258-ban. Chyba Istvánt is, mint tolvajt személyes bajviadalra ítélte Mark Szathmár' főispánja 1321-ben, kit a' viadal után fel is akasztatott. Még egy példa van a' személyes bajvivásra 1347-ből Panyla Péter és Lengyel János közt, de ezek megbékéltek.

Többször béres bajvivók által ment a' bajviadal végbe az első időkben, 's az oklevelekben nyilván megkülönböztetnek a' tanultak 's mesterségekben már gyakorlottak az ujoncz még viadalt nem próbált bajvivóktól (pugiles qui nondum pugnarunt, pugil incongressus, pugil non congressus). Egyébiránt micsoda polgári állás pontjuk volt az illy bajvivóknak hazánkban, okleveleinkből ki nem vehetjük, ha a' külföldi adatokat meg nem kérjük, mellyek az 1486-ban hozott törvény' vádját (pugiles, qui nonnunquam dono, favore, et promissis corrumpuntur, sicque partem suam quantumvis iustam succumbere patiuntur) felfogják világosítani.

Az ítéletekben figyelmeztek a' bírák a' per' természetére is, mert polgári ügyekben tanult bajnok tanulatlanul nem rendeltetett ki, ellenben fenyítői esetekben, kivált ha a' panasz már bizonyítva is volt, néha csak tanulatlan bajvivót állíthatott a' bevádolt személy, ámbár általános szabályt e' tekintetben nem lehet az oklevelekből kihúzni.

A' statust illető vétkekben pedig, millyeneket követett-el Fulcon is, a' status, vagy inkább a' király gyakorlott, bajvivója állott szemben a' vétkessel. Illy tanult bajvivó volt Kun László idejében Budafalvi Béten' fija

Péter, ki tizenegyszer győzött a' közügyben. ⁵⁴⁾ A' meghatározott viadal' napra tartoztak személyesen megjelenni a' felek, ha bár fogadott bajvívók küzdöttek is, kiket magoknak kellett a' viadal helyre kiállítani, hol sátor volt felütve, melyben a' vívók elébb pihentek és fegyverbe öltöztek. Az 1228-beli oklevélben dárda, paizs, két kard, bot, kés említetnek mint fegyvereknek, melyeket Hector' bajvívója egy más után lerakott előre megadván magát. A' fegyvereket előre megvizsgálták az arra ki rendelt személyek, és úgy adták jelt a' viadalra.

5-ször. Hogyha valamelyik fél meg nem jelent a' kirendelt napra, a' másik fél estéli harangozásig maradt a' viadal' helyén, 's akkor azt győztesnek kiáltották ki a' bírák; ⁵⁵⁾ ha pedig a' viadal megesett, a' szerint a'

54) Hinc est igitur quod accedens ad nostrae majestatis praesentiam Petrus filius Beten de Budafalva noster pugil specialis, *undecies* se in area certaminis nostro ex mandato ut pugil strenuus probando triumphum laudabilem et optatum obtinuisse rememorant" (Kationa, Hist. Crit. VI. 678. Botka. p. 90.)

35) „Et in aream duelli illum introducentes suos adversarios per totum diem exspectarunt, qui penitus non comparuerunt, nec pugilem suum transmiserunt. Post modum cum sero factum fuisset, pugilem udvarnicornm justificatum de area duelli eduximus" (1244ből Botka. p. 38.) Ismét „Ipso die dimicationis dicti duelli adveniente praememorato Pobur filio Myke suum pugilem super equum armis bellicis bene munitum in area certaminis statuente, et usque horam legitimam cum suo pugile in loco certaminis expectante" (1334ből Botka, p. 51) Mátyás ítéletében mondatik 1477ből „Et ne ipsius duelli dimicatio ad crepusculum differatur, statuiamus decernendum; ut quaecunque partium erecto tentorio ante pulsum vespertinum pugilem suum statuere, et ipsius duelli certamen dimicari facere omiserit, talis pars contra partem alteram praemissa suo modo exequentem pro parte in ipso duello succumbente convinci mereatur, et convicta remaneat eo facto" Botka, p. 60.

mint ki győztes volt ítéletet hoztak, 's a' büntetést meghatározták. Ezen büntetés' meghatározása gyakran feltételesleg kivan már mondva az első ítéletben is, melyben a' bajviadal megengedettett, azonban a' második ítéletben az már a' veszett félre alkalmaztatva, 's többnyire az első ítélet is mint egy historiai bevezeteskép abban bele foglalva van.

Nem bizonyos, lehetett-e a' bajviadali ítéleteket minden különbség nélkül a' királyhoz vinni, azokon változtatni, vagy uj pert kezdeni ugyan azon egy tárgyban. Az első időszaki oklevelek' kevés számából ítélve úgy látszik hogy 1-ső Károly' idejétől kezdve a' bírák függetlenül ítéltek, 's végre hajtották ítéleteiket, ha a' bajviadalt nem a' király rendelte meg, 's nem az udvar előtt folyt az le.

Második Andrásnak két ítélete van 1228-ból, 1231-ből ugyan azon személyek egy tárgyú perében, IV-dik Béle pedig Miklós helyettes országbirónak és László nádornak polgári és fenytő perbeli ítéleteit erősítette meg, 's azon kívül e' királynak tulajdon ítéletei is vagynak mind polgári, mind fenytői perekben, sőt Kerchelich, 1225-ből említ más oklevelet, melyben második András király bajviadal által eldöntött perben uj perkezdst engedett meg.³⁶⁾; ugyan e' király 1231-ben költ határozásában, melyben az ország' szabadságait viszont megerősíti, a' 24-dik cikkelyben arról is tett rendelést, hogy a' viadal helyen megholtak özvegyei bátorságban maradjanak, és hozományaikat, senki elnevehesse.³⁷⁾ Mind ezek azt gyanítják, hogy az

36) Histor. Episcop. Zagrab. p. 329. Botka. p. 90.

37) A' Prisztáldusokról l. Pergert, l. c. l. 114-119. ki a' sláv *Prestaw* szót = biztos, commissarius, véli hihető kútfőnek a' származtatásra. A' kik e' szó felett csak hazánkban irtak, kivevén a' *perest oldó* származást vitatókat, mindnyáján megelégedtek a' sláv nyelvbéli felvilágosításokkal, melyek azonban csak egy oldalasla-

Árpád törzsökü királyok' idejében szorosabb befo-
lyást gyakorlott a' királyi udvar a' bajviadali perek'
ellátására.

gi philologiai próbatételek, ha egy lépéssel azontul nem
lépünk, mint a' mit a' sláv nyelv nyújt. Így Engel is
megelégszik a' sláv *pristoit* szóval = dabey stehen;
pristaldus = assistens, satelles (Jenaer Literat. Zeitung
1798. Nro 55.) Gyarmathi már *különféle* formákban
állítja előnkbe e' sláv szót „Est vox originis russicae
uti ex sequentibus elucet. *Pristal* = appositus, ad-
junctus, adstans. *Prisztawnik* = parastata, astes, pa-
rasztates. *Prisztaw* = Zuchtmeister, lictor Gerichts-
diener, apparitor, stator, in ius vocans. *Prisztawli-
waju* = lites ago. Perperam conanter quidam hanc vo-
cem ex ficta voce hungarica *perestoldo* derivare (Be-
lli, adparat. ad hist. hung. p. 191. 201. 237.) Benkő,
Transylv. T. I. p. 398. Katona, III. p. 93. „vocabular.
p. 62. De nem kell gondolni, mintha csak egyedül
a' sláv nyelv birná a' pristaldus szóra a' gyököt mert
az a' deák, persa, német nyelvekben is megvan, 's
a' folyó betük *l r* egymással felcseréltetése, kivált
a' szóképző ragokban *al, ar, el, er*, tudva van, 's a'
felhozandó példák igazolni fogják azt is, hogy a'
deák *praesto* ige értelme (qui aliquid praestat, szolgál-
tatot, dolgot, munkát, vizs végbe) lappang a' csak-
külső formákban módosított rokon szavakban. Így Ham-
mer a' persa *perestar* szót a' német *Priester* szóval
egynek veszi. *Peresztar* = minister. Priester régi angol-
ban *priesi* (Fundgruben des orient. VI. B. p. 162 Nou-
veau Journal asiat. 78. p. 566. és 75. p. 279.) Her-
belotban *Atesch*, *Perest* = adorateur du feu, így ne-
vezik a' perzsák ugymond Zorovaster követőit, kik
a' tűznek szolgálnak *peresz tarchoda* = isten szolgál-
lója vagy szűsz Mária neve az akkorán perzsa fordításá-
ban (Bibl. Orient. T. II. p. 432. T. III. p. 401) Ade-
lung nagy szótárában a' *Priester*' módosításai *pristira*,
prester, *preost*, *prast*, *prestur*, *priest*, *pretere*, *prete*, mel-
lyeket a' görög *presbiter*hez csatol. Wiguleius Hund'
glossáiból írja ki Leibnitz e' közép évi *praestaria* deák
szót = Lehen a praestando, leihen = praester (Coll. etym.
p. 255. P. 1.) A' 'franczia academia' szótárában *praeste* =
prompt, adroit, agile, advertbially vite, promptement
praestement = habilement, à la hâte, *prestessi*; *presto* ola-
szul a' musikában sebes mozgás, *'prestissimo* = très vite

6-szor, Mint egyéb ordaliákban, úgy a' bajviadali perekben Pristaldusok híták a' vádlottakat bíró elébe, 's azok az ítélet végrehajtására alkalmaztattak.

7-szer. Az ítélet' hozásért bírói taxát kellett fizetni a' veszített félnek, a' mi az 1228-beli oklevélben *judicium dupli* vulgo *kewetsegh*-nek mondatik. A' taxa' mennyiségét nem lehet az oklevelek után meghatározni, csak anyit lehet kivenni, hogy annak egy harmadrésze a' győztes, két harmad része a' bíró' kezébe ment, 's ez a' szabály akkor is megtartatott, mikor főbenjáró vétségért a' veszített, vagy éppen meg nem jelent fél minden vagyonaitól megfosztatott. Több példák vagynak arra is, hogy a' felek a' viadal napján sőt a' viadal közben is megbékélhettek, (*pugilibus partium invicem diutius dimicantibus* mint az 1270-ben költ oklevélben áll) mikor is viadali béke birságot fizetett mind a' két fél a' bírónak, de a' menyiséget itt sem lehet az oklevelekből meghatározni.

4. §. *A' bajviadal' második időszakáról.*

A' bajviadal' második időszakára Mátyás király alatt hozott törvényből, és azon jegyzetekből, melyek „*Observationes Processus causarum militaris curiae regiae in facto honoris usu receptae*” törvénykönyvünk'

prêt = Darleihung, *Préteur* = Praetor *préteur* = darleiher, *preter prêtre* = priester mind összesoroztetnek. Innen Grimmben régi felső németben *phuostar* = sacrificium (1,176. Gramm.) Lachmann, pedig a' Dissen által kiadatott Tibullus helyére írja a' *presto* szóra, *presto*, *presto*, ma is mondja az olasz úr, cselédjének, mint régen a' római cseléd mondotta urának *presto sum presto*: mint áll Tibullusban *Pauper erit presto tibi presto* (allg. Liter. Zeit. nro 109. 1836) a' Prisztaldus vagy mint art. XX. 1231 iratik *prestaldus* éppen illy bírószoigát jelentett, ki a' parencsokat véghez vitte.

második kötetében (p. 201—202. Budae, 1779.) állanak, lehet felvilágosítást venni. A' régi bajviadali szokást módosító törvény' foglalatában megismerték a' király és az ország' rendei, hogy az sok csalásra okot szolgáltatott, hogy béres bajvivók által csak veszedelmeztetik az ügy, a' mellett Magyarországon kívül másutt hallatlan is az illy perlekedés mód, (illud iudicii genus extra hoc regnum in mundo inauditum; ámbár ez állítás külföldi példák által nem igazul is meg) azért meghatározottat, a) hogy többé törvényes bajviadal nem engedtetik meg birtok keresetekben, vagy más olly erőszakoskodásokban, melyekben azon kívül is nem nehéz bizonyítás módokat szerezni.

b) Mivel az ország' rendes törvényszékeinél papi személyek is ülnek, kikhez illetlen dolog, hogy bajviadali ítéletekben részt vegyenek, többé ottan bajviadalt nem is ítélnének, hanem egyedül a' király' katonai udvara (vagy is hadi tanácsa) adhat arra szabadságot bizonyos épen e' törvényben meghatározott esetekben, melyekben más úton semmi bizonyítást nem lehetne szerezni, úgy mint:

c) Ha valaki más által, mikor egyedül van az útban, megfosztatnék, vagy valaki másnak tanúság nélkül kölcsön adna valamit, vagy titkon fülbe sugna, a' mit más nem hall.

Ezen törvényes változtatás és megszorítás által az ország elejét akarta venni a' már elhatalmozott és sok visszaélésekkel egybekötött bajviadali szokásnak' 's ámbár ez a' törvény tiz év mulva szórol szóra megújítatott is, annak sikeres következését még sem lehet tagadni, mert lassanként egy más alaku bajviadali szokás állott lábra, melly merőleg személyes volt, mint azt a' becsületbeli perlekedés felett készült jegyzetekben a' törvénykönyv' végén olvashatni. Botka ezen jegyzeteket az 1486-ban hozott törvényhez tartozó glossáknak nézi, de Szegedi attól független ki dolgozásnak véli, 's azt mondja,

hogy az 1486-ban hozott törvénynek ereje ezen felsőbb helyről rendelt útasítás által szűnt meg.³⁸⁾

Nem tudni mikor készültek e' jegyzetek, vagy utasítások, azon körülmény, hogy mindjárt kezdetben a' helytartóról (Locumtenens) van szó, ki az illy perekben elnök, ha az országbirája távol van, azt gyanítatja, hogy vagy 1-ső Ferdinand' vagy 4-ső Maximilián idejéből valók, mert a' helytartóság épen 1-ső Ferdinánd' idejében vált rendes hivatallá, 's tulajdon bíróhatósága volt (1545: 35. 1546: 60. 1550: 57. 1552: 28. 1563: 25. 1574: 18. Kelemen, Hist. Juris ungar. p. 175.) Azonban a' bevezetés' kezdete „Causas more militaris curiae regiae motas ex antiquo et longo usu confirmata consuetudine judicat et discutit dum ipsa curia praesens est comes iudex eiusdem curiae, eo vero ab aula absente locumtenens regius, vel cui rex judicandas committit“ oda mutat, hogy az érintett jegyzetek sokkal későbbben 's talán Leopld' ideje alatt készültek.

Minden tekintetben a' leirt permód becsületi dolgokban harmadik formáját képezi a' bajviadali szokásnak, melly szerint annak tárgyai is világosabban megmagyaráztattak, a' mellett a' megsértett félnek szabadságában hagyatott, ezen bajviadali szokástól eltávozva rendes törvény' útján elégtételt keresni.

A' mi már a' tárgyakat illeti, mind azon kétséges és bizonytalan esetek itt is megemlítetnek, melyekről az 1486-beli törvényben szó van, a' mellett *alku'*, *ígéret'*, *hit'*, *becsület szegés'* eseteiben, akár szóval, akár írásban mentek is azok végbe, meg engedtetett a' bajviadali per, mint azok ellen is, kik vala kinek szabad elmenetetelt 's oltalmat (*salvus conductus*) ígérték, 's azt meg nem

38) Verum etiam ibi (in curia militari) hoc iudicium non amplius usum habet, et alter processus super praemissis casibus *ordinatus est*; vocitaturque etiam num militaris curiae (Tripart. Juris Hung. Tyrocinium Tyrnaviae. 1751. p. 240)

tartják, így a' más becsületében gázlók, hűségtelenek, kurafiak, hiteszegettek, hazugok ellen is.

A' felidéző levélben ezen utasítás szerint előkellett adni a' megtörténtek' körülményeit, melyly előadáson többé változtatni nem lehetett, a' peresek személyesen jelentek meg ügyvédekkel együtt a' bíró előtt, a' ki meg nem jelent becsület' vesztésében marasztaltatott; azonban még is ha kimutatta később, hogy győzhetetlen akadályok (p. o. betegség, árvíz stb.) miatt nem jelenhetett meg, kegyelem' útján új ítéletet nyerhetett. Különbözött ez az újabbí bajviadali szokás a' régibbtől abban is, hogy a' bírónak kellett előbb megítélni, van-e *bajviadalnak* helye, vagy nincs? 's magától egyik fél is a' másikat czövek' adás által ki nem hihatta, míg a' bíró nem ítelt. Különbözött abban is, hogy a' felek békeségre többé a' per' elvállalása után (litis contestatio) nem léphettek.

Ha a' felidézett tagadta a' bíró előtt a' becsület' megsértést, 's állítá, hogy nem volt czélja sérteni, ezen kinyilatkoztatása elégtétel gyanánt szolgált, 's többé bajviadalra nem kerülhetett a' dolog: ellenben ha a' viadal' napjáig nem tagadta a' panasz' valóságát, hanem akkor a' felebbi értelemben nyilatkozott, ez esetben élete ugyan megkíméltetett, de becsület nélkül maradt. Egy más különösége e' permódnak abban is állott, hogy ha a' felek' kihalgatása után hozatott bajviadali ítélet, a' király kegyelmet nem adhatott, sem az ügyészek' előadásain változtatni nem lehetett. Megemlítetik végre a' jegyzetekben Verböczi, Tripart. P. 2. tit. 30. §. 4, melyly szerint a' meg nem jelent félre mint becstelenre hozott ítéletben kitétetett, hogy annak az emberi társaságot kerülnie, különböző színü ruhában öltözködni, kender kötél övben és mezitláb kell járnia.

A' Mátyás király alatt módosított bajviadali törvény a' XVI-dik század' második feléig divatozhatott hazánkban, mert a' tridentumi zsinat (1545—1564) végképen eltörlötte a' bajviadali perlekedés módokat (sess. 26.

c. 19.) melly végzésnek valamint másutt, ugy hazánkban is befolyásának kellett lenni. Meddig tartott harmadik formájában a' bajviadali szokás közöttünk, értekező nem tudja megmondani, ugy látszik az idő előbb mentével magától szűnt az meg. A' mi példákat Botka felhoz a' XVI-dik századból mint *Bakith Pál* és *Török Bálint* közt történt bajviadali kihívást 1537-ből ismét György kapitánynak, Hubjar Agával bajviadala 1548-ből, mellyet Tinódi versekbe is foglalt, azon vitézi duellumok' sorába iktathatók, mellyek a' lovagok, vagy fegyverrel bánó nemesek közt mindig divatoztak, mellynek gyenge árnyéklatai ma is, mint a' régi vitézi szokás' maradványai a' katonai tanúloi, és nemesi rendben itt ott mutatkoznak azon különbséggel, hogy ma az illy bajviadalok is egyáltalában tilalmaztatnak, XVI-dik században pedig királyi engedelem mellett szabadosok voltak, mint Török Bálint levele nyilván bizonyítja. „Supplicabimusque majestati suae serenissimae, ut sua serenissima majestas nos ad tuam liberet, verum si sua majestas ad id consentire nollet etc. Botka. (p. 67.) Zápolya Jánosról is azt írják Istvánfi és Bethlen Miklós, hogy 1540-ben szászsebesen két nemes összeveszván tőle kértek engedelmet bajviadalra, kiket egymás közt meg nem békéltethetvén, midőn engedelmet adna már hirtelen meg is halálozott a' fejedelem, utolsó szavai lévén bosszúságot teszen nekem.“

Zavodszky György diariumában is említetik Bory Mihály bakabányai alkapitány duelluma Ibrahim Agával 1590-ből, mellyet Botka, Istvánfi után 1589-re teszen.

Ezen merő vitézi bajvivások mellett divatozott hazánkban a' tournirozás is, egyik neme azon vitézi játékoknak, mellyek a' közép korban sőt azután is a' lovagvitézek mulatságait tették. Az orosz nagy herczeg II-dik Iszlásláv 1150-ben magyar segítséggel nyervén vissza herczegi székét, fényes magyar lovag játé-

kokat adatott Kiew városban, 's sógorának II-dik Geyzának hálados köszönő levelet irt, mint Tappe Oroszország' históriájában olvashatni. (4. B. p. 205.) Illy vitézi játékkal tisztelték meg Maximiliant is koronázásakor Turi György és Gyulafy László, mint Istvánfiban olvashatni, sőt 1608-ban is, hogy II-dik Mátyas megkoronáztatott, vitézi játékokat akart adni a' magyar nemesség, 's a' királyért 's koronáért vérevel megbizonyítani hívségét, de a' király szerencsétlenség' elkerülése végett, ezt meg nem engedé.³⁹⁾

II. R É S Z.

A' külföld' bajviadalairól.

A' germán fajú népeknel, mint Wilda' tudós értekezéséből láthatni⁴⁰⁾, közönséges volt a' bajviadal akár ugy tekintjük azt, mint magánosok által használt eszköz az elégtételre, akár mint törvényes módot, melly által a' személyes bosszúvétel bizonyos szabályok közé szorítatott.

59) „Aderant subito militum ac nobilium paria aliquot, qui in monomachiam pro regis novi honore, hasta aut gladio, manu ceterum inermes decertare, ac sanguinem sacrae coronae regisque honori litare obstinare decreverunt.“ *Solemnia inauguralia. M. J. Kovachich e synchrono M. SS. Botka. p. 93.* Valamit hasonlít ehhez az angol koronázási szokás, miről alább leszen szó.

40) Az Ersch és Gruber által kiadott ritka és drága Encyclopaediában, melly a' pesti magyar nemzeti Cassinó könyvtárában megvan, találni fel Wilda' derek értekezését az ordaliakról, mellyet követett értekező a' külföldi bajviadalo elöadásában, 's salnálja, hogy a' becses dolgozattal előbb nem volt ismeretes, mert itt a' tűz és forró viz próbákról is számos adatok vannak, mellyeket első értekezésében nem használhatott.

Régi hiedelem volt a' népek közt, hogy a' had' kimenetele az istentől függ, (Deum adesse bellatoribus credunt.“ Tac. de mor. germ.) vagy mint a' magyar példabeszéd is tartja *házaság, hadverés isten dolga*; 's ezen hiedelemből eredt a' törvényes bajviadal is, melyben köz vélemény' szerint az isten kimutatja egyik vagy másik fél' ártatlanságát.

Azt mondja Wilda, hogy a' közép századokban Európában uralkodó egyik főnézet volt a' mit Saxo Grammaticus *Frode* nevű királynak szájába ad, ki első felállítá Dániában a' törvényes bajviadalt, „*Spesiosius viribus quam verbis confligendum*.“ I. Ottó császár is inkább akarta kard, mint választott bírák által valamely törvényes kérdést eldöntetni, mivel nem akarta mint Wittehind írja, „*Viros nobiles ac senes populi inhoneste tractare*.“ kezdetben míg a' lovagok vagy nemesek' osztálya állandó alakzatot nem kapott a' feudális szerkezetek' következtében, minden szabad sorsu fegyvert viselhetett, azért bajviadalra is alkalmas volt, minekutána pedig a' feudum lábra kapott, köz élet elvé vált Európában, hogy csak nemes születésűek viaskodhattak, miért is az egyenlő születés bajviadali jogairól a' german fajú népek régi törvényeiben gyakori említések tételnek, ⁴¹⁾ honnan lehet azon történeti jelentet is megmagyarázni a' mit Thuanus (Libr. XXV.) Rohán Ferencz özvegyéről beszél, kit egy Sancerre nevű gróf fattyú gyermeke becsületében meg kisebbitett, 's az özvegy' kéréje Laval gróf jegyese megsértőjét születése miatt nem tartván érdemesnek bajviadali kihívásra, azt vadászatban gyilkolta meg. ⁴²⁾

41) Sachsenspiegel 1. 62. Schwabenspiegel 385. § 14. 15 Wilda' jegyzeteiben 86dik szám alatt: vesd össze Meiert is, „Geschichte der ordalichen ins besondere der gerichtlichen Zweikämpfe in Deutschland. Jena, 1795 p. 240.

42) Bayle Diction. Hist. et critique Tom. IV. art. *Rohan Révée de*.

Hogy a' magyar és külföldi bajviadali szokásokban több hasonlatosságok fordulnak elő, ellehet könnyen gondolni, mert egy kútöböl eredtek, ilyen p. o. a' *judicium duppli*, vulgo követség mint második András' oklevele említi, melly Friesiában is meg volt. Wilda, ki a' friesek' törvényeit németre lefordította jegyzi meg a' 105 §-ra, hogy a' ki a' bajviadalban vagy forró víz próbában vesztett, tartozott nem csak az ítéletért járandó kettős taxat (verdoppelte taxmässige Bussze) lefizetni, hanem azonkívül a' status' kassájába is kellett neki fizetni, miért is a' frieseknél a' viaskodás előtt hét szomszédnak kellett a' viaskodók' birtokait megvizsgálni, és csak tehetősök eresztettek bajviadalra. 43) A' panasz behizonyításra való köteleztetésre is vannak példák mielőtt bajviadali ítélet mondatott volna. A' béres vagy fogadott bajvivóknak előbb meg kellett esküdni, hogy urok panasza igazsága felől meg vagynak győzve, és csak úgy eresztettek bajviadalra, de magának a' panaszlónak is többször tétetett köteletségül arra hitét letenni, hogy igaz okkal panaszolkozik. Így Luitprand longobard király törvényeiben olvashatni. „*Si quis alium asto animo, compellaverit de pugna, quae fieri solet per pravas personas* (ezeken a' pügileket vagy béres bajvivókat kell érteni) *praebeat sacramentum ipse, qui compellat solus et dicat, juratus, quia non asto animo eum per pugnam facigare quaerat, nisi quod certam habeat suscipio, nem sive de furto fuerit, sive de incendio aut unde, causa ipsa compellatio agitur.*“

A' friesek törvényeiből is hoz fel Wilda ez esküvel való bizonyításra példát, „*Is qui compositionem homicidii quaerit in reliquias sanctorum juret, se non alium de hac re interpellaturum nisi eos, qui ei*

43) Wilda értekezésében bizonyító helyek még a' régi friesiai törvényekből a' 38. 42. 43. 48dik czikkelyek.

„*ipsius homicidii suspecti sunt.*“ Az arragoniai király Ildefons rendeletében 1187-ből ez eskü *juramentum calumniae* néven is neveztetik. A' bajorok' angelsaxok közt meg volt ez a' szokás, sőt a' szászok törvénye szerint mind a' kétfélnek előre megkellett esküdni ártatlanságuk mellett, 's úgy kezdhettek bajviadalt ⁴⁴⁾; sőt arra is vannak példák, a' mit Tinódi György kapitányról ír, hogy a' bajviadal előtt meggyóntak a' felek, 's sacramentummal éltek ⁴⁵⁾.

A' longobard, szász, sváb, angelsax 's más régi törvényekben meg van az is határozva, mikor és kinck lehetett személye helyett más bajvivót állítani: úgy mint:

1-ör megengedettett azoknak, kik testi gyengeség korosság, vagy gyermekség miatt személyesen nem vihathattak „*Non liceat campionem pro se dare nisi de* „*crepita aetas aut juvenilis aut infirmitas pugnare* „*prohibuerint*“ (Leges Longobard. c. 3.) Második Fridrik császár siciliai constitutiójában mondatik: *Qui aetatis annum sexagesimum tetigerit, et qui nondum XXV. annorum curriculum impleverunt, per se pugnare minime teneatur, sed possint, ad defensionem suam, non cum alios imputunt subijcere campiones.*“ ⁴⁶⁾ Ellenben Angliában büntetői keresetekben helyettes bajvívás nem engedtetett meg, hanem akkor az ordáliák' vagy isteni ítéletek más neme választatott. ⁴⁷⁾

2-szor Az asszonyoknak is szabad volt bajvivókat fogadni. „*Si mulier maritum veneficio dicatur occidisse,* „*proximus mulieris campo eam innocentem efficiat,*

44) Wilda, 53. 54. 55. 56. szám alatti jegyzeteiben.

55) Wilda, 60dik szám alatti jegyzetben, 's vesd össze Bayle Dictionaire Hist. et Critique, article *Breante*. Tom. I. p. 660

46) Canziani leges Barbar. Vol. I. p. 352. Saxenspiegel, art 48. 49.

47) Biener, Beyträge zur Geschichte des inquisitions Processes p. 254 — 276.

„aut si campionem non habuerit, ipsa ad novem vo-
 „meres ignitos examinanda mittatur.“ (Lex Anglo-
 rum et Verinorum, tit. 14. Saxenspiegel. I. 43.) Mi-
 vel azonban nem mindig ajánlkozott rokon az asszonyok
 helyett viaskodásra, 's pénz szüke miatt sem fogad-
 hattak mindenkor bajvivókat, megengedettett a' schváb
 törvények szerint nekik. hogy magok is viaskodjanak,
 miből egy külön neme kerekedett a' bajviadalnak,
 melyben az erők egyenetlensége számba vétetvén, a'
 viaskodás mód úgy alkalmaztatott, hogy csupán ezen
 tekintetből az asszonyi nem meg ne győzetethessék. E'
 saját nemét az asszonyi viaskodásnak közölte Thomasius
 a' wolfenbütteli könyvtár' egyik kéziratából, melyben
 az körülállásosan leván írva, és rajzolva. ⁴⁸⁾

3-szor. A' papi egyes személyeknek, és egész testüle-
 teknek is hasonló szabadság adatott. Második Ottó császár
 idejéből Wilda a' lombardiai törvényekből ezeket hozza
 fel. „De ecclesiarum rebus ut per Advocatos fiat (scili-
 cet pugna) similiter jubemus: (cap. 3.) Ismét „Ut eccle-
 siae, seu comites et viduae lites suas de his, quae su-
 prascriptis capitulis continentur per consimiles advo-
 catos per pugnam dirimant“ (c. g.) De csak a' világi tör-
 vényekben volt a' papi személyeknek a' bajviadal tar-
 tás fogadottak által megengedve, az anyaszentegyház
 ellenben azt is mindig ellenzette, mint II-dik Caele-
 stin pápának 1194-ben költ rendelete tartja „Nec prae-
 „dictus sacerdos licet non ipse, sed aliquis pro eo
 „in duello pugnaverit; debet in sacris ordinibus mi-
 „nistrare, sicut enim tradunt sacrorum canonum insti-
 „tuta:“ Még világosabban mondja 1195-ből „Cum
 „ff duxerit sedem apostolicam consulendum, utrum
 „super ecclesiarum possessionibus duella debeant susti-

48) Thomasius, de constit. crimin. Caroli V. Halae, 1718
 519 not. r. Wilda mind ezt, mind egymás nemét az
 asszonyi bajviadalnak közli, 's azt jegyzi meg, hogy
 1288ban Bernában is volt rá példa.

„neri, tuae duximus sollicitudini respondendum, quod
 „in eo casu vel aliis etiam hoc non debet tolerare.“⁴⁹⁾

4-szer. A' fő rangú személyek is állíthattak magok helyett bajvivókat. Burchard wormsi püspök' szent Péter' familiai törvényeiben rendeltetik „*Si autem tam digna persona est, quae pugnare cum eo prae tanta re dedignetur, vicarium suum ponat*“ (c. 19.) A' fejedelmeknek, nagy uraknak sőt az ecelésiáknak is tulajdon fogadott bajvivói voltak, kik állandó fizetést húztak, 's ez időben vehette az angol koronázási szokás is eredetét, mellynél fogva ma is, ha a' király koronáztatik, egy lovag bajvivó felfegyverkezve áll elő 's ajánlkozik bajviadalra mind azokkal, kik merészlenék tagadni, hogy az új királynak nincs joga a' koronához. Második Richard király alatt a' Dimek familia birta örökségben az illy hivatalt.

„*Interea praeparavit se quidam miles Dominus Joannes Dimmek, qui clamabat se habere jus ad defendenda jura regia illo die et etiam si opus esset duello constlingendum, si aliquis praesumeret affirmare, regem non habere jus in regno Angliae*“. Bracton angol törvénytudó azt jegyzi meg Walsingham e' helyére, mellyben II-dik Richard, koronázása módját írja le. „*Videtur autem miles patriam repraesentare, quia rex non pugnare, nec habet alium campionem quam patriam*.“⁵⁰⁾

Ez állandó 's rendes fizetést húzó bajvivók mellett voltak közönséges 's mindenkihez bérért elszegődő bajvivók is, kik mint Mátyás törvénye is igazolja, sok családrtságokat vittek végbe, azért semmi polgári becsületek nem volt hihetőleg azért, mert mesterségek már olyan volt, mellyben minden vérdíj nélkül meg is ölethettek. Felebb láttuk, hogy az illy bajvivók' a'

49) Wilda, I. c. 98dik szám alatti jegyzetben.

50) Wilda, 101dik jegyzetben

lombard törvényekben *pravae personae* czimmel illetnek. II-dik Fridrik császár siciliai bajviadali rendeletében is ezekre czéloz, mikor tiltja, hogy a' kétfél bajvivói előre ne egyezkedjenek „*Se non debeant affidare, quod manibus vel dentibus et modis quibuslibet poterint, alter alterum non offendat, imo unus ad confusionem alterius toto posse conetur.*“⁵¹⁾. Angliában az illy bajvivók' előre mint a' barátok megnyirettek, mint kitetszik 1-ső Richard' törvényéből 1173-ból „*Latro defurto convictus tondeatur ad modum championis.*“ Más oklevélben is mondatik, melly valamelly bajvivó és ecclesia közti egyeségről szól „*De quibus XXX marcis dictus d. Abbas mihi solverit in judicatione dicti duelli X marcas, in tonsione mea V. marcas, et residuum dictarum marcarum die armationis meae*“

Lombárdiában szinte közönséges szokássá vált fogadtak által véghezvitetni minden bajviadalt, 's már a' VII-dik században akadni ott nyomaira az illy béres bajnokoknak. Wilda erre igen sok helyeit felhossa a' longobard törvényeknek, mellyek közül csak egy kettőt említek itt meg, u. m. Edictum Rotharis e. g. „*Liceat ei per campionem id est per pugnam, crimen ipsum desuper se ejicere*“ c. 198 „*Per campionem causa id est per pugnam ad Dei judicium decernatur*“⁵²⁾. A' Bajorok közt is többnyire csak béres bajvivók küzdöttek, legalább törvényeikben a' peres esetekben mindig a' bajviadal' e' neme említetik (tit. 8. c. 2. tit. 9. c. 4.), hol választás engedtetik a' bepanaszoltnak, mint hazánkban is szokás volt „*Cum sex sacramentalibus juret vel duo campiones pugnent et sortiant de illis cui Deus fortiam dederit*“ Ismét „*Si negare voluerit de istis cum campione se defendat, aut cum XII. sacramentalibus juret.*“ A' friesek törvényeiben már nincs illy nagy szabadság adva béres bajnoki viadalokra, mellyek kivált Lombardiában, mint Magyarországon is sok visszaélé-

51) Wilda, 140-ik jegyzetben.

sekre adtak alkalmat, honnan megmagyarázható, hogy Grimoald, és Luitprand longobard királyok már mindenkép szoros határok közé igyekeztek venni a' bajviadali próbát, és később II-dik Ottó császár az Olaszországi nemesség kérésére ismét sok perben vissza állította ugyan a' törvényes bajviadalt, de kivévén az asszonyokat, gyermekeket, papokat és elaggottakat, másoknak csak személyes bajvivásra adott szabadságot.

A' XIV-dik de kivált a' XV-dik században minél inkább szaporodtak a' panaszok a' törvényszéki bajviadatok ellen, és még is ez időszakban kivált Németországban, leginkább gyakoroltattak, sőt körülállásos utasítások is készítettek azoknak mi módon tartására ⁵²⁾. A' hely 's nemzeti szokások szerint, a' bajviadatokra nézve is különbözők voltak a' szertartások. A' ripuariusok' törvénye szerint a' királynak kellett előbb a' bajviadalt bejelenteni, 's tőle engedelmet nyerni; mint ez hazánkban is kezdetben, Botka véleménye szerint gyakoroltatott; a' XVI-dik századból pedig Zápolya János fejedelem' példája, és Török Bálint levele igazolják: „*Super XIV. noctes seu super XL. ante regem repraesentare studeant pugnaturi*“ (lex Ripuar. tit. 59. c. 4.)

Flandriában is így volt a' dolog; Olivier Vred írja: „In legibus feodalibus Burgi Brugensis aliarumque curiarum feodaliūn, tota Flandria, reperi olim in curia comitum disceptatum fuisse de duellis, neque unquam sine venia principis fuisse permissa.“ ⁵³⁾

A' szászok törvénye szerint idegen törvényszék előtt nem tartozott senki bajviadali próbára megjelenni, hanem a' panasz' helyén, hol a' bíró megengedte, kellett a' viaskodásnak is meg történni, majd később a' csá-

52) Hanns Tallhöffernek a' XV-dik században készült utasítása a' bajviadatok akkori tartásáról, melyet Dreger később Schlichtegroll is kiadott.

53) Wilda, 109-dik jegyzetlén.

szárok kiváltsági leveleket is adtak némely helyeknek és tisztviselőknak, kik előtt a' meghatározott megyékben lehetett csak bajviadalt itélni. Illy helyek voltak a' XIV. XV-dik százban: *Hála, Anspach, Würtzburg, Nürnberg, Frankfurt* városok ⁵⁴⁾. Második Fridrik császár pedig 1258-ban, II-dik Rudolf 1609-ben a lotharingiai hercegeknek régi privilegiumaikat megerősítették, melyeknél fogva a' Rhenus és Mosella vizek közt eső földön, a' bajviadaltokat megrendelhatték, 's az illy törvényszékeket elnökségük alatt tarthatták. ⁵⁵⁾

A' bajvivó helyeket rendesen a' bírák határozták meg, de voltak rendes c' célra készült saját bajvivó helyek, és olly helyeken, hol gyakran szoktak viaskodni, mint az említett városokban, mellyek felkertelve tartataak, kerek vagy tojás alakúak, a' frieseknél pedig négyszegűek minden oldalról 43 lábnyi szélességűek, voltak. ⁵⁶⁾

Az éjszakai népeknél szigetekben tartattak a' bajviadaltokat, mellyeknek a' skandinaviai regékben *Holmgang* a' neve. II-dik Ottó császár' idejében *Hero* és *Waldo* grófok Magdeburg mellett illy félszigetben viaskodtak. A' bajviadal helyén öt rőfnyi bőrt, vagy pedig szőnyeget terítettek le, mellyek négy karóhoz voltak kifesztve, a' szőnyeg körül még három egy lábnyi szélességű elzárt hely volt négy karó közzé véve, a' viaskodóknak három paizsok volt, mellyek ha eltörettek; újra kellett a' szőnyegre lépni a' két félnek, ha bár egyik azelőtt arról eltolatott is, 's a' vágásokat ujjabb fegyverekkel felfogni. Ha valamelyik annyira volt megsebesítve, hogy vér folyt le a' földre, akkor a' bajviadal bevégezettnek tartatott, ha pedig valamel-

54) Meier, Geschichte der Ordalien. p. 295.

55) Wilda 114-dik jegyzetben: és Du Cange sub voce *aquae frigidae iudicium*.

56) Wilda, 117-dik jegyzet, és Münster Cosmographia; libr. III. p. 803.

lyik a' határ karókon istúl tette lábait, az úgy nézetett, mintha megszaladt volna. Mindenik félnek paizs hor-
dozói voltak, 's egyik paizst a' másik után nyujtot-
ták át, annak, ki meggyőzeték, három mark ezüst pénzt
kellett élete' megmaradásáért fizetni. Hogy ha pedig
valamelyik fél a' bajviadalban meghalt, a' győztesnek
egy már készen álló bikának fejét kellett még elvágni,
a' mi Wilda szerint annak megbizonyítására szolgált,
hogy igazságos bajviadaloiban erő; nem pedig boszor-
kányságok által lehet nyerni, más tudósok pedig úgy
vélekednek, hogy a' megholt lelkeért volt az áldozat,
vagy pedig a' győzelem' innepére a' bajviadal' istene
illy áldozattal tiszteltetett meg, 's ezen áldozat által a'
vérboszu ellen is mentesítette magát a' győztes. ⁵⁷⁾

Mint az isteni ítéletek' (Ordalia) egyéb nemeiben,
úgy a' bajviadalban is varázslásoknak, ördögi titkos
mesterségeknek sokat tulajdonítottak, azt hívén, hogy
azok által az isten' igaz ítéletét ellehet fordítani, mire
hazánkban is a' *Ritus explorandae veritatis* című kap-
talani jegyzetekben több nyomra akadni, azért az illy
bűbájosságok másutt is tilalmaztattak. A' bajori herczeg
Tassiló rendelkezéseiben mondatik. „De pugna duorum,
quod *wehadine* vocant, ut prius insortiantur, quam
parati sint, ne forte carminibus vel machinis diabolicis
vel magicis artibus insidiantur.“ Így a' lombardi törvé-
nyekben „Nullus camphio praesumat, quando contra
alium pugnando vadit herbas, quae ad maleficia pertinent
super se habere.“ Egy régi formulare szerint meg kel-
lett a' bajvivóknak esküdni is „Non habeo herbas vel
breves conjutarias.“ ⁵⁸⁾ E' czélból a' fegyverek is előbb
megvizsgáltattak, nevezetesen Frisiában a' bíró' köteles-
sége volt, azokat a' bajviadal napja előtt este és más nap

57) Müller's Sagen Bibliothek. I. Band. p. 107. Lachmann,
német fordítása szerint Berlin, 1816. és Wilda, a'
122. 123-dik jegyzetekben.

58) Wilda, 127. 128-dik jegyzet, és Meier, p. 231.

reggel megnézni, melyek a' birói vizsgálat után a' bajvivó helyen őriztettek.

Valamint éjszakon paizshordók voltak, úgy Németországban bajviadali segédek (secundantes) használtattak, kiknek hosszú czövekeik, vagy rudjaik voltak, melyeket a' lerogyni akaróknak, vagy kifáradtnak birói engedelem mellett támaszúl oda nyújtottak. Ezen segédeknek tiszte' volt, a' bajviadal' helyét is megnézni, valljon az egyenlőkép alkalmas-e mind a' két félre nézve, 's előre gondoskodni, ne hogy a' szél, vagy nap-sugára miatt egyik inkább szenvedjen, mint a' másik.

A' mi a' bajvivó fegyvereket illeti, azok az idöszak és nép szokásokhoz képest különbözök voltak. A' frankok, longobardok buzogánnyal vagy fabotokkal verkedtek, az alemannok, szászok, frisek, normannok, karddal, vagy is inkább spádéval, majd késöbba' buzogányokkal élés csak a' két nép, és béres bajvivók közt maradt fenn. ⁵⁹⁾

Meier (p. 266) kételkedik még, valljon lóháton tartattak-e bajviadatok, de honi okleveleink e' szokást bizonyossá teszik, és Wilda is hoz fel példákat, hogy más országokban is tartattak lóháton bajviadatok ⁶⁰⁾.

59) Ludovici Imper. Capitula ad legem salicam (a. 519.) c. 10 iratik: „Elegantur duo ex ipsis, qui cum scutis et fustibus pugnent“ Ismét Caroli Mag. leg. Longob. c. 66. In campo cum fustibus contendant“ Lex Alleman. tit. 44 „Cum tracta spata se idoneare (tit. 84) tangant ipsam terram cum spatibus suis, cum quibus pugnare debent. Saxenspiegel, és a' *Sax* vagy *Sachs* nevü rövid kardról Wilda, a' 138-dik jegyzetben.

60) Wilda, *Allicatus* könyvéből (de singulari certamine Lugd. Bat. 1544. c. 43.) írja ki „Qui deditum se fatebitur, iudicio divino victus injuste dimicasse censendus erit, intentioque actoris pro vera habetur, permissumque est victori eius arma, vexilla ephippia, equos, armillas sibi habere“ A' Wisigótkoknál is lóháton tartattak bajviadatok „Inpalatio quoque Bera Comes Barcinonensis cum impeteretur a' quodam vocato Sumi-

Hazai okleveleinkben előforduló *czövek*, *contus* 's más illy kifejezések, a' külföldi oklevelekben is megemlítetnek. Frodo dániai király' törvényeiben ez áll; „Sin autem quavis de re pugilem popularis impeteret ipsum armatus exciperet, *cubitali duntaxat stipite pugnaturum*.“ Filep francia király' rendeletében 1215-ben „Quod campiones non pugnent de caetero *cum baculis*, qui excedant longitudinem trium pedum.“ II-dik Fridrik' siciliani constitutiójában „Statuimus praeterea, ut a modo campiones habeant *claves aequales*, non spinosas, nec cum agazonibus nec habentes cornua nec ex parte fustis ad modum unguis“ ⁶¹⁾

A' bajviadali győzelemre nem kívántatott meg szükségképen, hogy valamellyik fél meghaljon, hanem mint már érintetett, elég volt, ha vér folyt le a' földre, vagy a' kiszabott vivó hely határon tullépett egyik vagy másik, így a' segédektől fáradság miatt elkért tamasz átadása is győzedelmet okozott, a' ki pedig estig tudta magát védeni, az ártatlannak ítéltetett. Oliver Wred írja Flandriájában. „Neque morte alterius rem decisam esse, sed victoria sufficebat cum alter alterum adeo caesum, ut se se diutius defendere non posset et campo excederet, aut ultro manus daret, saepe enim duello inito et nondum perfecto res componebatur, ali-
oquin sufficebat campum obtinuisse“ Saxo Grammat. áll, „Quod si alter dimicantium relato pede orbis gyrum excederet, perinde ac victus causae detrimentum reciperet“ ⁶²⁾.

A' büntetésekre nézve is különböző szertartások követettek. A' saxoniai törvényekben csak az rendelte-

la, et infidelitatis argueretur, cum eodem secundum legem propriam, utpote quia uterque Gothus erat, equestri praelio congressus est, et victus“ (138-dik jegyzet)

61) Saxo Grammat. I. 5. p. 86. Wilda, 139-dik jegyzett.

62) Wilda, 141. 142. 143. szám alatti jegyzetekben.

tik, hogy a' vesztett félről ítéletet kell hozni, 's azon büntetést kimondani, melly különben az elkövetett vétekre, vagy tette van törvényesen elhatározva: ellenben Brügge városában írott törvény volt, hogy azt, ki bajviadalban vesztett, bitófára kell paizsával együtt felakasztani, azt pedig, ki magát feladta, vagy a' háttáron túllépett, a' viadal helyén kelljen lefejezni, 's minden vagyonától megfosztani. Ellenben a' későbbi német bajviadali rendeletekben csak a' magát önként feladó tartatott becsstelennek, a' ki pedig helyben holt meg egész tisztességgel temetettet el. A' jerusalemi assisek' törvényeiben (c 98) iratik „Ut muliere per campionem de quacunque querela decertante, et campione devicto, illa in ignem mittatur, et campio furcae addicatur, praeterea sepultura ecclesiastica carebit.“ Második Fridrik császár határozata szerint, a' héres bajvivó ha meggyőzeték, csak akkor szenvedhetett halált, ha a' vétek, miért küzdött különben is halált érdemlett, más esetekben karja vágatott el, mint mindezekről Wilda, és Meier gyakran említett munkái bő felvilágosítást adnak.

III. R É S Z.

Általános észrevételek a' bajviadalról.

A' történetek bizonyítják, hogy az emberiség' testi 's lelki élete hármias takaróval burkolva, lényeges mi voltát nem tárja ki a' vizsgálatoknak, hanem rá kell előbb ezen külső takarókra ismerni, azokat egymástól megkülönböztetni, 's az emberről levonni, hogy hozzá juthassunk. Az emberiség e' három külső takarója, a) a' *status*, b) *törzsökös csoportok' együttléte*, c) és a' *familiai állapot*, A' familiából *tribusba*, ebből *statusba* lép az ember által, 's mint a' selyem bogár úgy az ember is saját változásokon megy keresztül, ha egyik állapotból a' másikba megy által. Azoknak, kik a' nemzetek' eredetéről, rokonságairól írnak, ezen hármias fátyolo-

zásra szükségeskép kell ügyelniök, mert ha csak az egyik fát-
tyol marad is felrántatlan, már az összehasonlítás hiányos
lesz, 's characteristicai jegyek' kevés száma miatt bizonyta-
lan marad a' következtetés is. Különösen a' familiái állapo-
toknak megvizsgálása e' tekintetben kívánatos munka, mi-
csoda viszonyos arányban állottak vagy állanak a' férj,
nő, gyermekek, cselédek anyagikép' és erényesleg egy-
máshoz, 's mi módosításoknak voltak 's vannak azon
kölesönös arányok alávettette, ha a' familiákból tribu-
sok, ezekből status kerekedik.

A' mi már közelebbről a' bajviadal eredetét illeti,
szükség itt is a' familiái és tribusi állapotokig felmen-
ni, mert azokból szivárgott az át a' már rendes szerke-
zetű státusokba, hol már az egésznek java lévén a' főczél,
familiái és tribusi saját szokásoknak 's tekinteteknek,
mellyek külön szakadásra vezetnének, kezdenek a' törvé-
nyek ellene dolgozni, azért a' megrögzött személyes bo-
szuállások, bajviadatok is, mint önkényű hatalmaskodá-
sok korlátoztottak mind addig, míg a' nevedő civili-
satio által végképen eltöröltettek.

Legegyszerűbb, azért legtermészetibb is az ember-
ben *saját joga érzése*, és ha ezen jog valaki által meg-
sértetik, viszont természetes következése annak, hogy a'
megsértett fél igazságos tettének homályos érzetében azt
higye, hogy *visszasértés*, és így a' vett sértés vissza-
torlása által az első sérelmet jóvá teheti. Közöséges je-
lenet az illy elégtétel személyes eszközlése, de a' rendes
szerkezetű státusokban az már nem olly gyakori, és ke-
ményen tiltatik. ⁶³⁾ A' kirghis kozákokról tett legujabb
tudósításokban az áll, hogy ezen Siberia' és China ha-
tárai közt lévő pusztákon fel 's alá kóborló nép, há-
rom csordából (Horda, Heerde. ⁶⁴⁾), vagy tribusokból

63) Zsigmond törvényében 1405: 7. 8. oz. áll, *Privata vindicta vetita est.*

64) A' német *Herde*, a' tatár *Horda*, a' magyar *csorda*,
csak egy szó. Adelung' szótárában *Herde* szó alatt illy

áll, minden sátorban őt, hat személy lakik, 's a' személyes boszúállás, mellynél fogva kiki magának elégtételt szerez, annyira elhatalmozott köztök, hogy ezen rendetlenség miatt elébb utóbb tönkre teszi magát e' népcsoport. Nem csak egyes, egyes ellen, hanem csoport, csoport ellen folytat boszúvételi viadalt, 's

formákban jó elő „Ulphilásban *hairda*. Notkerban *her-to*, angel saxul *hiord*, *heord*, *hired*, Islandul *hior-d*: angolul *herd*. A' *Hirt* szó alatt pedig *hirti*, *hirto*, *herde*, *heard*, *heord*, *hiord*, *hyrde*, *herd* állanak = gondviselő, csordás: *hirten* Strykiusban = bewahren, angel-saxul *hyrdan*, svédül *hjorda* Schweitzban, *hirten* = legeltetni, hollandul *Herder* csorda = pásztor: angel saxul még *hiran* *hyrtan* = őrizni, dánul *hyre* = Feldwächter. A' *Horde* szó alatt Die *Horde* = eine Herde Menschen = csordában élő emberek, angolul *horde*, középevi deákságban *orda* és *horda*, tatár szó ugymond Adelung, rokon a' német *herde* szóval, Kéróban már *chorta* = herde.“ Leibnitz régi gallus frank szók gyűjteményeiben *Hourd* *Hürte* = cratibus factae curtes inclusiones, corbis, „Germanis Hürde, qua includitur grex ovium“ (Coll. etym. P. I. 21) ugyan itt a' 31dik lapon *corter* vel *chortar* vel *chorter* apud Villeramum saepe occurrit pro grege veteribus Teutonicis usurpatum (herde, hirt, hürde, Gallorum *court*) manifeste conspirant. Hinc *Hort* germanis est servator, *hlder* in mss Vossii scribitur semper *chorter*. Itaque non dubito quin *chorte* grex sit primitivum, *chorter* pastor derivatum Svedis Danisque antiquissimis Teutonismi populis *hiord* adhuc grex est. Tum Scythae et Tartari cohabitationes suas vacant *hordas*, quae ut nihil aliud sunt quam greges hominum sic etiam sua lingua (ut testatur Melanthon) horda ipsis dicitur multitudo in unum congregata. Ad haec Germanis et Belgis adhuc saepe illae cratitiae e quibus ovilia fiunt, aut cubilia caulaeve gregum vocantur *hürden*, *horden*. Post illum Germani adhuc dicunt gregem *herde*, pastorem ipsum *hirt*. Tandem observari eum hebrea voce הֶרְדֵּי (*heder* vagy keményebb spiritussal *heder*) grex non parum affinitatis habere *horda*, *herde*, *chorte* etc. l. Grimm, Grammat. 1, 125, 558 599, 11, 62, 123, 124, hol. *hairdeis* gótul = csordás.

a' legvitézebbek, ha viadaljok szerencsés volt, *batyr* nevet nyernek tisztelet gyanánt, mellyel a' magyar *bátor* a' Timur Lang' (Tamerlan) *behadir* neve, a' mongol *batour*, az orosz *boghatyr* egy jelentésű szók. ⁶⁵⁾

Az arab Beduinek egy része épen illy szabadosan folytatja életre halálra a' duellumot. Tehama vidékén, mint Herbelot írja 50 évig is üldözi egyik familia a' másikat, 's szüntelen csatát keres míg elégtételt nem vehet. ⁶⁶⁾ Így volt hajdan is Arabiában a' dolog, Cäusin de Perceval három régi arab poétakról tett közléseiben, írja a' VII-dik százdból, hogy Hadjaf nevű arab főember Akthal' versei által megsértette érezvén magát, ámbár a' kalifának megígérte is, hogy boszút nem áll, még is titkon összeszedte embereit, kiket a' viadalra rábeszélte. „Harczolni kell úgy mond, mint sem gyalázat érjen e' versek miatt, azok kiknek szívek van kövessenek, a' gyávák menjenek az ellenfélhez át“ Egy más arab poéta (Farazdak) a' kербéla'i csata után, hol Hossein elveszett így biztatta arabsait boszúvételre. „Ha boszút állatok úgy szerencsétek és dicsőségtek örökké tartand, ha pedig hideg vérrel nézitek el halálát az isten végképen megaláztatéket, úgy tegyétek is le fegyvereiteket, 's bottal járjatok ezután, ha boszút nem vesztek a' legjobbember fijáért.⁶⁷⁾

Oeslner az islamismusról irt pálya iratában írja Mohammedről. Méltán vádolják őt, hogy a' boszúállás' kívánását koránjában nem gátolta, sőt elősegítette, mert nyilván megengedi a' rosztat rosszszal fizetni vissza, mintha az emberek arra a' nélkül is nem készek volnának. Az a' ki nem mulatott\el semmit, hogy az arabok közt szokásban lévő boszuállásokat el nyomja, mellyek meg

65) (France Litteraire. 1835. avril p. 330.

66) Biblioth. Oriental. T. I. p. 363.

67) Nouveau Journal Asiat. 1834 nro 76 p. 303 nro 78 p. 519.

meg annyi europai duellumok voltak, hogy' fogadhatott el olly elvet, melly ellenkezik a' társasági jó renddel? ⁶⁸⁾ A' mit Oeslner itt Mohummedről megjegyez, ugyan azt Cicero már Hesiodról meg irta „Quamquam illud Hesiodum laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatione si possis“ (Brutus c. 4.)

A' familiái állapotokban találni hát meg első gyökerét a' bajviadali szokásoknak, mellyeknek eredeti formájok sokat különbözött későbbi alakzataitól, nevezetesen a' bajviadal kezdetben mindenkor úgy tűnik fel, mint személyes boszúállás és visszatorlása a' vett sérelemnek, azért a' familiák természeti jogaiknál fogva köteleztetve nézték magokat hozzátartozóikat védni, 's érettek boszút állani. Innen a' vérboszú saját familiái jog volt, 's a' vérdíjban a' familia osztozott.

A' nemzetek' első régi törvényeik többnyire magokon hordják még e' familiák bélyeget, p. o. a' ripuariusok és salfrankok' törvényei mind familiái szempontokból eredtek, midőn a' capitulárék más oldalról nagy Károly idejéből, már statusos rendelkezésre mutatnak. A' norvégiai törvényekben körülállásosan meg is határozatnak a' familiái rokonságok' jogai, a' vérdíj' akár kifizetésében, akár annak követelésében. A' vérség' lépcsői szerint osztályoztatnak a' rokonok. Tovább nem terjedt a' familia, mint a' mennyire kimutatható volt a' vérrokonság, 's azon időpontban, mikor a' státusok kezdettek egymás után fejlődni, észrevehető a' törvényekben érzelt irány, mellyet a' keresztyén vallás is előmozdított, minél fogva a' familiái villongások, bajviadatok egymás közt megszüntessenek, míg nem végre csak a' bűnös' személyére szorítatott a' vérdíj' fizetés is, csak a' legközelebbi vérrokonok osztozhattak abból. ⁶⁹⁾

68) Des Effets de la Religion de Mohammed etc. à Paris, 1810. p. 30 — 33.

69) Cropps, Juristische Abhandlungen B. II. p. 432. példákat hoz fel, mint Wilda és a' Gaupp által kiadott

Müller János a' schweitzzi szövetség' historiájában nevezetes példát hoz fel arra, miképen igyekezett az anyaszentegyház az ugyneveztetett *isteni békeség*, felállításával lágyítani a' vad indulatok' kitöréseit „A' lansánnai püspök (ugy mond) Hugó' javallatára a' pápa parancsolatjára összegyűltek Romontban „(Waadt cantonban) a' körül lévő püspökök, 's az arlesi, viennei 's besançoni érsekek az isteni békeséget következő módon állították fel. Minden héten nap' lementé előtt szeredán, egy óráig feljövetele után hétfőn és esztendőnként adventől nyolcz napig post festum epiphaniale, a' septuagesimától nyolcz napig husvét' innepe után, mint olly napokon, mellyek Krisztus urunk' születése, 's szenvedései által megszenteltettek, egy *keresztyén is másik ellen fegyvert ne merjen fogni*, 's a' meg nem tartó harmadszori intésre kirekesztessék az ecclesiából, 's egy püspök se adja fel az illyennek a' sacramentumot, az erre nem ügyelő püspök pedig essék el hivataljától. Hat év múlva Burgundia is hozzá állott 's meg esküdt az isteni békeségre, ugy Alsatia' fejei is 1051-ben elfogadták azt.“ ⁷⁰⁾

thuringiai törvényekre tett észrevételeiben. Jahrb. für wiss. Kritik. nro 81 835.

- 70) Geschichte der Eigenossenschaft I. Th. p. 508. Az araboknál is megvolt az illy békeidő Causin de Perceval irja „A' Rédjeb hónapot különös tiszteletben tartották az islam ideje előtt az Arabok, az alatt nem folytattak egy más közt háborut, még a' gyilkosokat sem üldözték, a' vérboszú megszűnt ez idő alatt fegyver nélkül bátran utazhatott kiki, 's ekkor mentek seregestől Mekkába búcsúra vétkeikért bocsánatot kérni. N. I. Asiat. nro 79 p. 328. Bergen városában Daniában *Jola fridr* volt neve az illy béke időnek, háromhétig tartott e' karácsoni béke idő, 's ha valaki azt megszegte, és vért eresztett a' vérboszú ketős díját fizette le. Panaszt sem fogattak el ez idő alatt a' törvényszékek, kivéven a' mellyek személyes bátorságot vagy lopást illeltek. Bergen város régi törvényei a' XII Xlildik záz. Jahrb. für wiss. Kritik 1834 October Heft.

A' melly mértékben elébb 's elébb ment valamelly status a' törvény tudományi ismeretekben, 's lerázta egymás után magáról a' régi familiái, tribusi állapotok' salakjait, azon mértékben keskenyebb határai lettek az önkénynek is, minthogy a' lovag vitézek' idejében már nem a' familiák csatáztak többé egymás közt, hanem egyes bajnokok folytatták a' kettős viadalt, 's annak is mint láttuk szorító törvényei lettek, mellyeknél fogva csak az egyenlő születésűek viaskodhattak egymással; így a' szabályozott törvényes bajviadaloknak is a' régi familiái önkény' megszüntetésére kellett mind addig szolgálni, míg a' status annyira megérhetett, hogy ezeket is eltörölhette, 's a' rögzött szokásokon munkásabban ható jótévőbb rendeletek által diadalmaskodhatott.

Minden időkornak meg van a' maga saját szelleme, más szellem uralkodik a' familiák 's össze nem olvadt tribusok közt, viszont más szellem fejlődik ki a' már alakulni kezdő statusokban, újra más szellem lengi körül a' rendes erőre jött státusokat. Míg a' lovag vitézi szellem uralkodott a' királyok is tisztességes dolognak tartották, ha őket valamelly híres vitéz szokott szer-tartással Chevaliérre tette, mikép VI-dik Károly francia királyt (1390) az anjoui VII-dik Károlyt (1422) az alenceni XI-dik Lajost (1461) a' burgundiai herczeg, 1-ső Ferenczet (1516) Bayard tették lovag vitézekké, és ez utolsó most már mint Chevalier V-dik Károly német császárt bajviadalra ki is hita levelében, ki azt el is fogadta. ⁷¹⁾

71) Ferencz levelét l. Reusneri, Epist. Turcic. Lib. XIV. Francof. 1598. L. VII. p. 137. mellyben Vdik Károlyt hazugsággal vádolja 's kihíja duellumra, a' német császár elfogatta a' kihívást, de mivel I. Ferencz a' hely is idő felett végre is semmi ajánlást el nem fogadott, irt Vdik Károly I. Ferdinandnak Julius 5kén 1528, 's megköldötte a' levelezéseket is illy szókkal „Auf dasz ihr daraus des Gegners Feigheit und Bos-

Mi felebb állott Mátyás király százada szelleménél, bizonyítják egyéb tettei mellett a' csehekhez irt levele a' kihívás felett, és az alatta szerkeztetett bajviadali törvény.

Ha a' keresztyén vallás előtti időkre felmegyünk, azokban is nyilván nyomaira akadunk a' bajviadaloknak, de a' mennyire a' történetírók által feljegyeztettek, azok többnyire olyanok voltak, mellyek a' már szembeszállott két ellenség' szemeláttára mentek végbe, millyen volt a' Horatiusoké és Curiatiusoké, és így nem magános, hanem közönséges ügyben tartattak.

A' szent írásban legrégibb példa jó erre elő Saul' idejében, mikor a' philistaeusok és zsidók tábora szemközt állván a' sisakos pánczélos Góliáth ki állott a' sorból, 's a' zsidó tábornak elébe menvén, nagy szóval kiáltotta „*Válaszattok magatok közül valakit, ki velem megküzdjön, ha engem meggyőz, mi mindnyájan szolgáitok leszünk, ha pedig én fogok győzni, ti fogtok nekünk szolgálni.*“ E' kihívást ismétli újra „*Adjatok hát bajnokot, hogy ketten viaskodhassunk.*“ ⁷²⁾ E' gögös emberrel Dávid állott szembe bottal 's parityával, 's mint tudva van, meg is ölte ellenfelét. Góliáth történetét a' keresztyén világ is használta bajviadali felbuzdításokra. Hollandia és Belgium közt folyt háboruk' alkalmával említetik 1600-ból, hogy mind a' két részről 22 vitéz állott ki, 's a' belgákat papjaik előre neki bátoriták vallás színe alatt; hogy *Breauté* az ellenfél vezére Góliáth, ki az isten' népét becsmérli, 's azok, kik őt meggyőzik Dávidhoz lesznek hasonlók, az ur' felkentjei, 's így meggyóntatván, 's az ur vacsorájában

heit sehet, und alles dem Drucke übergeben, damit die sache offenkundig werde, wie es die vernunft will denn meines Theils wird es nicht fehlen zum Zweikampf zu kommen“ Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten 3 Band. Wien, 1832.

is részeltetvén őket kiállottak a' viadal' helyre, és szerencsésen győzedelmeskedtek. ⁷²⁾

Hasonló volt ehhez a' tizenkettők' viadala Dávid' és Saul' fia táborai közt, melly 2. Sámuel 2, v. 15. 16. iratik le. A' perzsák' historiájában is hires a' tizenkettők' viadala a' turaniak és iraniak közt szakadatlanúl folytatott háboruk' idejében Genk Duarde Rohh név alatt, mint a' Bazman és Cobád közt lefolyt kettős viadal is illy nemzeti ügyben hagyatott emlékezetben. ⁷³⁾

Hogy a' görögök közt is tartattak bajviadalok közönséges ügyben, onnan gondolhatni, mert e' szokás köztök művészeti tárgya vált. Illy bajviadalok' kiábrázolását láthatni a' régi műveken, (antique) Durand gyűjteményében a' 388-dik számú korsó edényen, Diomedes és Hector közt történt bajviadal adatik elő, mit a' felírás is bizonyít, a' 396, 397-dik számú edényeken is illy ábrázolatokat láthatni. ⁷⁴⁾

Meurs elő adja a' siciliai Diodor után Hyllusnak Hercules fiának bajviadalát Echemossal tegéjai királylyal azon időpontban, mikor a' kiüzött heraclidák visszaakarták foglalni Laconiát 's Peloponesust, de Hyllus elesvén a' hajviadal' következtében, a' heraclidáknak vissza kellett térni, és csak később, ugymint harmad-

72) Bayle, Dict. hist. et crit. art. *Breauté*

73) Herbelot, Biblioth. orient. T. II. p. 168. Tom. V. p. 32. Ismét T. IV. p. 35. Leibnitznál is (Opera omnia Genevae, 1768 Tom. IV. p. 38) elő van adva a' braunschweigi Otto és lankasteri herczeg Henrik közt történt személyes bajvívás becsület dolgában 1352ben, mellyben János francziák királya mint választott bíró ítéletet hozott.

74) Hallisch. Liter. Zeit. 1836 Intell. Blatt. nro 40. Sajnálhatni, hogy e' ritka régi művek' gyűjteménye darabonként adatott el, a' tudósítás szerint 2704 müdarabból állott, 's árverés' útján azokért 313,000 frank gyűlt be.

szori viszzszatértékkor boldogulhattak Temenos , Kresphontes, Aristodemosz vezérek alatt szándékukban. ⁷⁵⁾

A' mi végezetre a' bajviadatok' mai formáját illeti; az nem egyéb mint a' lovag világ' szokásának maradványa , 's mivel fegyvert a' közép századokban csak nemes vitézek viselhettek rendesen , ⁷⁶⁾ a' rendes katonaság' felállítása előtt ugy szőlván egyedül folytattak katonai életet, vagy legalább katonai tisztségeket egyedül viselhettek, azután is, hogy kialudt a' lovagi szellem a' rendes katonaság közt fennmaradt a' duellumi szokás, sőt az iskolai tanulók közt is gyökeret vert.

A' Németországi egyetemekben, különösen pedig. Prussiában gyakori jelenetek ma is az illy bajviadatok a' tanulók közt, mellyek azonban ritkán halálosak. Bonne nevű városban, hol híres egyetem van, a' tanuló ifjak, becsületi bajban pisztolyt, kardot nem használnak vivó eszközül, hanem rapiere-t, mellynek markolata ugy van készítve, hogy a' kéz' feje és a' kar fedve legyenek a' vágások ellen. Mikor több tanulónak panasza van bajviadali tárgyban, barátjaik'

75) De regno Laconico, libri duo. Ultraject. 1687. p. 31. 37.

76) A' fegyver viselés és bajnokoskodás szorosan nem volt ugyan mindig a' nemesi rendhez kirekesztőleg kötve, legalább Leo Henrik több példákat hoz fel Németország' történeteiből, hogy a' szerint a' mint tágult a' feudális kapocs , 's a' szabad költözködés jogaít vissza nyerték a' jobbágyok, a' fegyverviselés és bajnokoskodás városi polgárok és szabad jobbágyok közt is gyakorlatba vétetett: 's felhossa például a' brucki kelsch , nürnbergi Peringer , a' lipsiai mester inasok' sőt uraságok' szakácsainak történeteit is a' XVdik századból, mellyek szerint ezek a' nemes urak' módjára bajnoki viadal leveleket küldözgettek szét , 's tusákat folytattak. Említ valamelly középví verses költeményt is, mellyben annak lehetséges volta előadatik, miképen az örökös jobbágnak maradéka is hetedik izben Németországban királyi tronba juthat (l. Jahrb. für wiss.kritik. 1836 nro 92)

társaságában három négy mérföldre el utaznak a' városból, 's nem szabad ég alatt, hanem földre eső fogadókban viaskodnak, hol a' legtágasabb helyet kinézik, az ajtókat bezárják, és senkit be nem eresztének. Azután a' bajvivók levetkeznek, vastag nyakra valókat kötnek fel, fejeket durva vastag kelmével elfedik, mikor is a' segédek kimérik a' viaskodó helyet 25. vagy 30 lábnyi távolságra, mellyen kívül nem szabad lépni, azután hozzá fognak a' viaskodáshoz, 's azt addig el nem hagyják, míg vér nem foly, 's ha ekkör senki a' meggyőzött mellett fel nem áll, vége van a' viaskodásnak is, a' panasz elenyészett, 's vígan a' már megparancsolt ebédhez ülnek. 77)

-
- 77) Françe Litteraire. 1833. p. 134 A' kormány tiltja ugyan a' bajviadalokat, de azok még is gyakran megtörténnek kivált tanulók közt, kikkel nem veszik olly szorossan a' dolgot, hogy a' vitézi szellem ki ne aludjék köztök, mellyet Prussianak különös katonai szerkezete táplál, és fentart, mert ott mindenki született katona rang, vagy születési különbség nélkül, 's mást senki maga helyett nem állithat katonának, ha 19dik évet ért valaki már katonai hatalom alá esik, 20 évi korában rendesen zászló alá megy, hol három évet tölt, hanem ha maga költségén táplálja 's ruházza magát, mikor is az *önkéntes katonának* neveztetik, 's nem szolgál 19 hónapnál tovább, 's akkor az illyen az activ armádiából ki lép, 's át megy a' Landwehr 1ső osztályába, mellyből 35 esztendő korában lép ki a' második, innen 45dik évében a' harmadik osztályba, hol addig marad, még a' 60dik eszt. el nem éri, mikor is végkép megszabadul minden katonai szolgálattól. Az illy Landwehr osztályokban altisztségeket a' régi önkéntesek viselnek, főbb tisztek a' rendes activ armádiából vétetnek, 's mikor szolgálatban van a' Landwehr, úgy fizettetik mint a' rendes katonaság. A' szabadulás vagy eleresztés után azon tisztek, kik nem az armadához tartoznak hónaponként gratificatio név alatt 12 frankot kapnak. Háboru idejében a' Landwehr 1ső osztálya mindenütt az activ armádiával kapcsoltatik össze, a' második osztály határszéleket, a' harmadik várakat benn az országban őriz.

Hátra volna még, hogy az illy magános bajviadalo-
kat tilalmazó törvényekről szóljak, mennyire czélirá-
nyosok, 's a' becsület' érzés' lenyomására vagy fel-
élesztésére mi befolyással vannak, de mivel ez a' tárgy
mélyen vág a' fenyítői törvény tudományba, az ma-
gában már külön értekezést érdemel, 's azokat, ki-
ket közelébről érdekelne a' tárgy figyelmeztetem francia
ezredes Perron báró legujabb munkájára illy czim alatt
Petition contre le duel. Paris, 1836: in 8-vo melly-
ben 'az író tiszta erkölcsi nézeteket fejt ki. Voltak ré-
gebben is Franciaországban olly emberek, kik minden
magános bajviadalt kárhoztattak, mint a' híres prote-
stans pap Faucheur Mihál, (1657) ki Párisban olly
hatalmas beszédet tartott templomban az ellen, hogy
annak hallására de la Force Marschall felfogadta, hogy
többé semmi kihívást el nem fogad, de illy egyes
példáknak csak mulékony következése volt: a' nem-
zet azután is megtartotta a' szokást, sőt ma is a'
francia törvények nem ismerik a' bajviadalt mint *kü-
lön vétket*, a' bírónak e' tárgyban, nincs más úta-
sítás adva, mint a' mit az ölésről, vágásról, sebzés-
ről szóló törvények magokban foglalnak.

Hazánk törvénykönyvében sem találunk más tör-
vényeket, mint a' mellyek régen a' bajviadal felett
hozattak, azért kívánatos lenne egy olly philosophiai
törvénytudományos dolgozat, melly a' becsületi baj-
viadatok' természetét egész állásában felfogná, figye-

Bizonyos katonai osztályokra (departement) van egész
Prussia felosztva, mindenik osztály három Landwerh
ezeredet állít ki, minden Landwerhr osztályhoz így
egy ezeredet küld. Mikor valamelly ezered el van ere-
sztve mindenik compagnia megtartja saját fegyverét 's bu-
torait, mellyeket a' Canton vagy departement főhelyén
leraknak, honnan mikor kell kiveszik, azért mikor kell,
hirtelen készen állanak az illy Landwehr ezeredek.

lemmel tartván a' fenytői törvény tudomány' nagy előhaladását, a' méltatlanság egész terjedelmét, a' cselekedetek' azon lépcsőit, mellyek a' becsületi jogot megsértik, mint szinte a' becsületi büntetéseket összeilőkapcsolatban adná elő, melly dolgozat által az e' tekintenben most még felette nehéz törvényhozás elősegítenék, és szövényei felvilágosíthatnának.

KÁLLAY FERENCZ.
